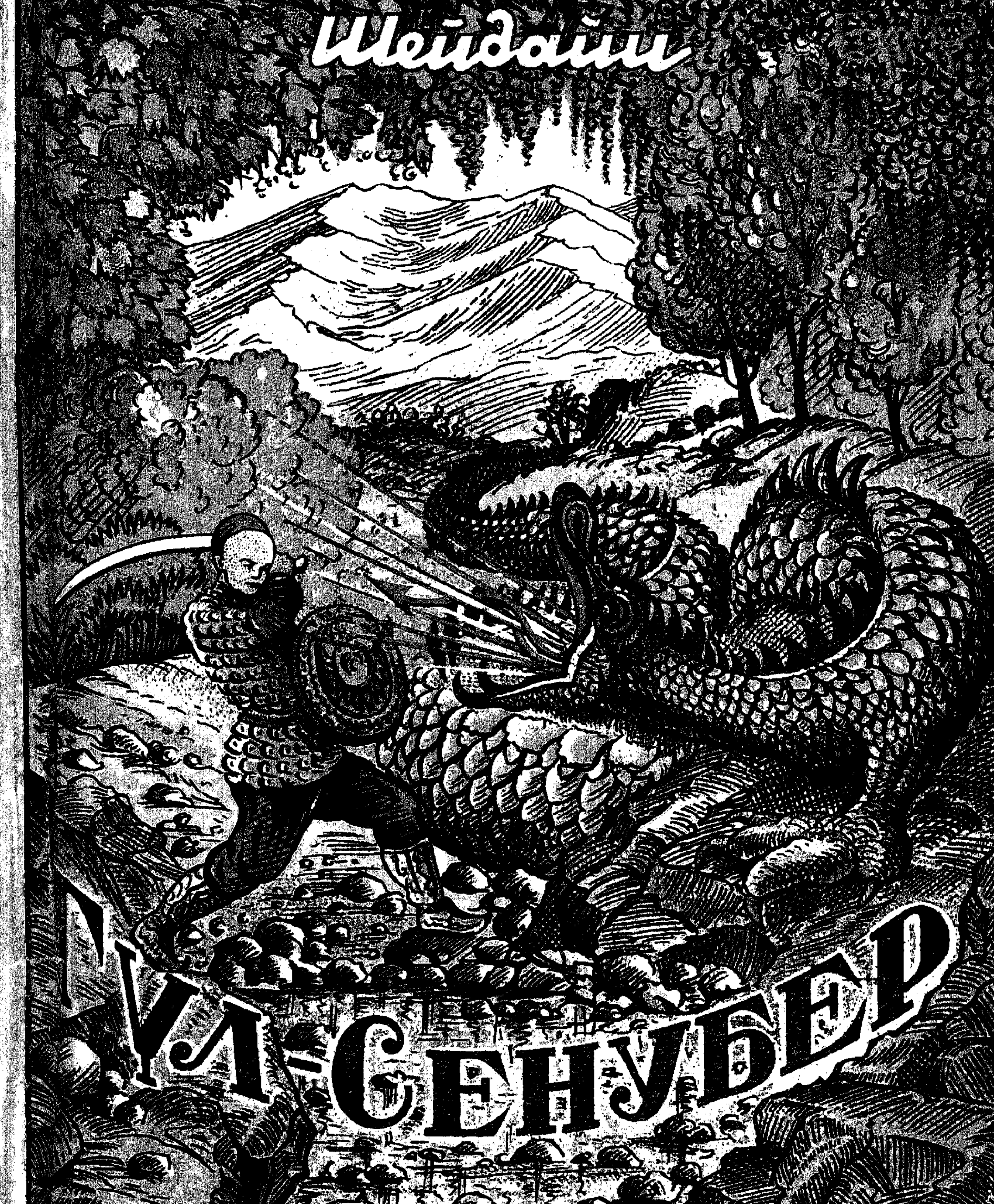
Шейдайи
ГУЛ-СЕНУБЕР

СССР ЫЛЫМЛАР АКАДЕМИЯСЫНЫҢ ТҮРКМЕНИСТАН ФИЛИАЛЫ
ТАРЫХ, ДИЛ ВЕ ЭДЕИЯТ ИНСТИТУТЫ

ШЕЙДАЙИ

АкР
6038

ГҮЛ-СЕНУБЕР

Топлап чапа тайярлан ве сөз башы язан:
Баймухаммет Гаррыев
Редактор Г. Хусаинов

БИБЛИОТЕКА
Академии Наук
СССР

БИРЛЕШЕН ТҮРКМЕНДӨВЛЕТНЕШИР
АШГАБАТ
1943

EB_1943_AKS_1023

ТУРКМЕНСКИЙ ФИЛИАЛ АКАДЕМИИ НАУК СССР
ИНСТИТУТ ИСТОРИИ, ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

ШЕЙДАИ

ГЮЛЬ И СЕНУБЕР

Собрал и подготовил к печати Б. А. Каррыев,
кандидат филологических наук
Редактор Г. А. Хусаинов

ТУРКМЕНОГИЗ
АШХАБАД—1943

БИБЛИОТЕКА
Академии Наук
СССР

СӨЗ БАШЫ

XVIII асырда етишен шөхратлы түркмен шахыры Шейдайының чапа тайярланылан шу „Гүл-Сенубер“ дессаны түркмен халкы арасындакы иң мешхур эсерлериң биридир. Шоның үчин-де бу дессаның өрән кән газаллары („Баргыл, эй җаным балам“ „Торгай гуш“, „Гайт имди“ „Мен имди“, „Җенан гөрүнди“, „Йөрер саллана-саллана“, „Ядыма дүшди“, „Ёк мениң“, „Амман-амман“ ве башгалары) түркмен багшыларының, түркмен айдымчыларының хәли-шинди айдып гелйән айдымларыдыр.

„Гүл-Сенубер“ дессанының эсаси сюжети халк дөредиҗилигиниң хазынасындан, ягны фольклор хазынасындан алынандыгына гөрә ол сюжет Гүндогарың башга халкларына-да беллидир. Шейле-де болса Шейдайының „Гүл-Сенубер“ дессаны көне эдебиятымыза дегишли болан классыки стилде языландыр. Ондакы газалгошгылар башдан аяк түркмен эдебиятында уланылан гошгы дүзүш өлчегинде язылан гөзел китапдыр.

Шейдайи өзиниң „Гүл-Сенубер“ дессанында эдермен йигиде зерур болан мөхүм ве асыллы хәсиетлери өңе сүрйәр. Бу хәсиетлер—япышан ишине берк болмак, тутан максадына гайдувсыз етмек ве адамзадың душманы болан дүрли-дүрли гара гүйчлериң үстини басып гечмек, олардан үстүн чыкмак кимин гахрыманчылык, батырлык ве горкмазаклык хәсиетлеридир. Догрыдан-да, дессаның баш гахрыманы Сенубер өзиниң өңинде гоян максадына, сөйгилиси Гүле етмек үчин ызлы-ызына сезевар болан душман ве тебигат гүйчлери билен гахрыманчылыклы гөреш алып баряр. Ол эртеки фонында суратландырылан адамхорлар, рудепай атлы айылганч адамлар, гаракчы-берзенгилер билен, җадыгөйлер, дөв-перилер, йылан-аждархалар билен сөвешип ве дүйпсүз деряларда бир салын устинде йүзмек ялы ёвуз сынаглардан гечип өз максадына, сөвер ярына етишйәр. Сенубер чыдамсыз мушакгатлары, элхенч хорлуклары мертлик билен башындан гечирип, ы х л а с а м ы р а т дийилши ялы өз сөйгилиси Гүле етишйәр ве оны улы дабара билен ата-ватанына алып гелйәр.

Элбетде дессаның бир энтек эпизодлары эртеки, фантастик дүшегиниң үстинде йайбаңланяр, эмма мунуң өзи еке XVIII асырың классык шахыры Шейдая ве бейлеки түркмен шахырларына-да

дегишли болман, эйсем эли халкларын фольклорына, эхли халк эдебиятларынын өрэн кэн векиллерине хем дегишли болан эдеби усуллардан, классыки приёмлардан биридир.

Шейле-де болса биз түрмен классыки эдебиятынын танымал векили Шейдайың „Гүл-Сенубер" дессанын н дөв, пери, аждар, сымруг гуш, хызыр-ыляс ялы фантазиялы ерлерине танкыди суратда гаралмагыны ене бир гезек ятлап гечип, д ссан хакында өз ислег-пикирлерини бизиң адресимизе язып гөркезмеклерини окыжылардан хайыш дйэрис.

Шу „Гүл-Сенубер" дессаныны Ылымлар Акамедиясынын Түркменистан Филиалынын элязма фондында сакланылян ашакдакы элязмалар ве даш басмалар эсасында чапа тайярладык:

1. Элязма № 95. Бу элязма долы текстли элязма болуп, оның аягында шейле беллик бар: „Шу китабы 1257-нжи йылда (хэзирки, милади хасабы биле 1841/42-нжи йылда) язылан китапдан гөчурип алдык. Нусга гөтерижи Хожалы Атаныяз оглы. Сене 1346, русча 22/X-1927 й.

2. Элязма № 128.
3. Даш басма № 276, ст. Ташкент, 1909.
4. Казань нешири, № 365, 1891 й.
5. Даш басма № 120, Ташкент.
6. Даш басма № 838, Ташкент, 1898/99-нжи йыл.
7. Ставрополь язгылары, № 736.
8. Гадыми элязма, № 866.
9. Даш басма № 1134, Ташкент, 1903 нжи йыл.
10. Даш басма, № 1047, Ташкент.
11. Гадыми элязма, № 980

Филология ылымларынын кандидаты
БАЙМУХАММЕТ ГАРРЫЕВ

Ашгабат, СССР Ылымлар Академиясының Түркменистан Филиалы,

ТДЭ Институтының дил ве эдебият секторының мүдири.

„ГҮЛ—СЕНУБЕР“

РАВЫЛАР мундаг ровaят клыпдырлар ким, Чынмачын шэхринде Хуршыт ша атлы бир патыша бар эрди. Онын бир оглы бар эрди, адына Сенубер диер эрдилер. быгает сахыпжамал эрди. Патыша оглыны бир сагат гөрмесе карары галмаз эрди.

Шазада еди яшына гирди, ондан соң патыша оглыны мектебе берди. Сенубер тэ он яша чен хер пенуйдан хат алды. Гүнлерде бир гүн патыша оглына: „Эй оглым, еди яшдан башлап, бу вагта ченли ылым окадын. Имди сыпахычылык өвренгил" дийип, оглына кырк мэхрем гошуп, чарбага иберди. Шазада жоралары билен багы-мейданда гезип, сейир кылар эрди.

Шазада бир гиҗе тагтың үстинде ятып эрди. Дүйш гөрди: бир перизат гүллериң арасында сейир кылып йөрүпдир. Шазада периге гөзи дүшгеч, бейхуш болуп йыкылды. Замандан соң хушына гелип гөрди ким, бир перизат шазаданың башыны дызының үстине алып отурыпдыр, зүлпиниң мүшки-айбар ысы дамагын тутупдыр... Сенубер она:

— Эй нэзенин, кайдан болар сен ве кайсы чемениң гүли сен?—дийди.

Гүл:

— Шэхри-Шебистандан болар мен. Феррух шаның гызы дыр мен,—дийгеч, Сенубериң көңлинде ашыклык пейда

болуп, ол перизатга сөз ташлап, совал сорады, перизат хем җовап берди.

Сенүбер — Бир лачын бакышлым, җебрайыл перлим,
Тәзе новҗуваным, кайдан болар сен?
Шемси-камар йүзлим, зүлпи анбарлым,
Гөзлери местаным, кайдан болар сен?

Перизат — Мени сорсаң, перизадың шахы мен,
Аслым шәхри—Шебистандан болар мен;
Пәхм эйлесең, хусн әхлиниң маҳы мен,
Хазаны ёк гүлүстандан болар мен.

Сенубер — Башыңа гейип сен мурассыг тәҗи,
Гөрген адам болар йүзиң мәтәҗи,
Гөзимиң рөвшени, башымың тәҗи,
Гамзасы пейканым, кайдан болар сен?

Перизат — Ашыкы-мисгиниң меламат башы,
Ягмыр дек акдырма гөзимден яшы,
Месгеним гүлшендир, чешмелер башы,
Мени сорсаң, бир мекандан болар мен.

Сенүбер — Хына билен голлар бояп сен гана,
Зерефшан зүлпиңе салып сен шана,
Юсуп киби салма мени зындана,
Зүлейха нышаным, кайдан болар сен?

Перизат — Якуп киби гелдим сени сораглап,
Хесретиңде бихат сынамы даглап,
Гирдим мен ёлыңа билими баглап,
Тоты сухан, шекер-кәнден болар мен.

Сенубер — Ханҗар чекип, багрым гана долдурма,
Гызыл йүзим загпыран дек солдурма,
Гамза билен, нәзли дилбер, өлдүрме!
Керемли солтаным, кайдан болар сен?

Перизат — Ўзраның хемдеми деряда махы,
Әлеми көйдүрди Вамыгың ахы,
Аслымы сорасаң,—перилер шахы,
Якутлы, гөвхерли кәнден болар мен.

Сенубер — Гөзлериң неркесдир, каматың тубы,
Нәзли дилбер, сен-сен жахан махбубы,
Ниче йыллык ёлдыр мензилиң—нубы?
Сөзле, новжуваным, кайдан болар сен?

Перизат — Аслымыз перидир, ёкдыр нышаным,
Эгер әшгәр этсем сырры-пинханым,
Үч йүз йыллык ёлдыр мениң меканым,
Билсең, шәхри—Шебистандан болар мен.

Сенубер — Ша Хуршыдың оглы мен, адым Сенубер,
Хесретинден хаста көңлим мүкетдер,
Мелайык суратлы, гүл йүзли пейкер,
Растың айгыл, кайсы ерден болар сен?

Перизат — Феррух шахың гызы, адымыз Гүлдир,
Гамдан пери болган шейда билбилдир,
Тә өлйәнчәм кылган ыкрарым шолдыр,
Пәхм эйлесең, ол мекандан болар мен.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң ол пери шазаданың голына ысгагыл дийип бир гүл берди. Сенубер ол гүлни ысгап, бейхуш болды. Замандан соң хушына гелди. Гөрер ким: дүйши экен...

Шазада перят кылып, дилдарын яд эдип, бу газалы окады.

Гамзасы жан алып гиден перизат
Элван гейип, дөне-дөне гел имди!
Шемси-камар йүзли, каматы-шемшат,
Хынжар чекип, бу гурбана гел имди!

Булкысың хижринде көйди Сүлейман,
Якуп оглы үчин дидеси гирян,
Бичәре ашыгың ёлында гурбан,
Рәхим эйләп, натувана гел имди!

Ширин үчин жепа көп чекди Перхат,
Бу дүнйәден гечди ол зары-нашат,
Местана гөзлигим, каматы-шемшат
Гулак салып, бу пыгана гел имди!

Межнун ашык болуп, гезерди хайран,
Лейлиниң ышкындан йыглады чендан,
Рәхм эйләп халымга, эй шахы-хубан,
Гарак эйләп, дада-дана гел имди!

Сейпелмелек йөрди ниче йыл аглап,
Метгалың янында багрыны лаглап,
Мурассыг билине шитделер баглап,
Голларыңны бояп гана гел имди!

Махмытны көйдүрди мәхвеш гуламы,
Хемдемиң эфкәри Мөвлана Жамы,
Гөзимиң рөвшени, көңүларамы,
Саллана-саллана яна гел имди!

Мүшки-татар мойлым, кадды нахалым,
Гамзасы жан алан, гөзлери—залым,
Сенубер хемдеми вепалы ярым,
Рәхм эйлейип, бу гиряна гел имди!

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң шазада мести-биыгтыяр болуп, бир пинхан жайда күлбейи-ахзан ичре сынасын ерге берип ятды. Эмма жоралары хабардар болуп, хеммеси гелип халывдан хабар сорашдылар. Шазада хич кайсы-

сына жовап бермеди. Оларың арасында бир везириң оглы бар эрди, адына Зивер диер эрдилер. Ол гелип Шазададан газал билен бу совалны сорады.

Сулейман дөвлетлим, Исгендер диллим,
Сөзле, халың перишандыр, не болды?
Салатын бакышлым, кәкили зерлим,
Рөвшен кылгыл, бу хижраның не болды?

Элип дек каматың яй дек бүкүлмиш,
Жамалың сафхасы тутды, дөкүлмиш,
Ахы-налаң хер дем ышка чекилмиш,
Растың дийгил, бу эфганың не болды?

Юсубы—Кенганың атасы Якуп,
Йыгламады сенче, эй тәзе махбуп!
Пыракыңда йыглар хуп иле нәхуп,
Сөзле: гөзден акган яшың не болды?

Гөзлериңи ганлы яша долдурма,
Гүл йүзиңи загпыран дек солдурма,
Дост йыгладып, душманлары гүлдүрме,
Түкенмез хесретли халың не болды?

Гүлшениң долупдыр хазан бадына,
Бу сөзим, аңлагыл көңүл шадына,
Гулак салгыл Зивер гулың дадына,
Сөзле: чәки-гирибаның не болды?

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң хем шазада жовап бермеди, жоралары якасын чәк-чәк кылып, патышаның хызматына бардылар, вакыганы патышага айтдылар. Эрсе патыша гамгын болды. Ша мүнечжимлери, гуррандазлары йыгнап гетирди. Мүнечжимлер китап ачды-

лар „Бир периниң эсери дегипдир, порхан ойнаса саххат болар“ дийдилер.

Элкысса, хер чент азайым окады, сут кылмады. Ахыры патыша минады кылдырды: „Хер ким шазаданы сөзлетсе, бир харвар зер берер мен“ дийди.

Шол заман бир кенизек Сенубериң янына гелип айтды: „Эй шазада, көңлиңде не болса маңа айгыл, мен битгерер мен“ дийди. Эрсе шазада атасының гашына гелип, хер не гөргенин газал билен беян кылды.

Бир сөзим бар мениң, агалар, беглер!
Дүйшимде гөрүнди бир симин-зерли;
Элип дек каматлы, гүл йүзли дилбер,
Онуң ышкы мени кылды эсерли.

Сүрмәни сап чекмиш чешми—местине,
Ганым дөкүп, хына гоймыш дестине,
Гөргеч көңлим гитди кадды-бестине;
Бир гыя бакышлы, шехинша перли.

Дилбер бизе имди эйләр ышарат,
Бозулган көңлимиз болды ымарат,
Гөзлери җан алар, гамзасы апат,
Зүлпи зерефшанлы, мүшки-анбарлы.

Бир пери гөрмишем ширин семайыл,
Гөрген заман этди аклымы зайыл,
Ярың хесретинде дурмага кайыл,
Мурассыг кемерли, зүлпи гөвхерли.

Гамза билен кәхи гаңрылып бакар,
Хер баканда гөр ким, җанымы якар,
Рухым перваз эдип, тенимден чыкар,
Бир мүрче миянлы, мүшки-Чын, перли.

Бир гүл берип, дилбер кылды местана,
Сырайыл герденли, дүрри-егана.
Үч йүз йыл ахт эдип, берди нышана,
Бир гунча даханлы, шәхди-шекерли.

Алдымда отурды, ныкабын ачып,
Тоты дей сөзинде шекерлер сачып,
„Сенубер!“ дийп гелди, сынасын ачып,
Хемаюн бакышлы, кәкили зерли.

ЭЛКЫССА, ондан соң патыша лешгерине гарап айтды:

— Бу ишиң маслахаты не болар?

Эрсе хеммелери:

— Эй шахы-әлем ве эй солтаны-бакерем, ол пери болса ве меканы хем үч йүз йыллык ёл болса, оңа хич чәре, алач ёкдыр,—дийдилер.

Патыша:

— Бу дүнйәниң чар тарапына киши ибериң. Хер ерде сахыпҗамал гыз болса, оны алып гелиң!—дийди. Олар хем гарап, бир нәче гызлары тапып алып гелдилер.

Патыша оглына айтды:

— Эй оглым, мунча гызлары гетирдик. Булардан халаганыңы алгыл.

Шазада атасына гарап:

— Эй атам, маңа ругсат бергил. Гидер мен. Тә шол перини тапянчам, арам ве такат кылмас мен!—дийип, эбир-нобахар киби йыглап, атасына гарап, бу газалыны айдар болды.

Бир ругсат эйләңиз, адалат шахым,
Сөзинден дәнмесин йүз пара көңлим;
Җан-дилден сөер сен кадыр аллахым,
Гайтадан шат олсын бу зары-көңлим!

Гөзимден бир заман гитмез ол дилбер,
Жанымың әпети гамзалы кәпир,
Лачын дек силкинип, шамара меңзәр,
Толганып жош урар бичәре көңлим.

Мени меныг этмәңиз имди бу ёлдан,
Йүзим өвүрмес мен ол жана-жандан,
Диләр мен высалым кадыр худадан,
Дынч болмаз бармаса ол яра көңлим.

Мансур дейин гуран дара асылмай,
Ыбрайым Халыл дей нара атылмай,
Юсуп дейин йүз базарда сатылмай,
Хич карары болмаз бу пара көңлим.

Хер кимге дүшүпдир ышкың ховасы,
Болгысы солтанлар улус гедасы,
Гөкден инсе хакың йүз мүң беласы,
Яндырар ол заман мүң пара көңлим.

Ашыклар нейлесин дүнйә малына,
Кимсе йыглар гарыпларың халына...
Ак йүзинде гоша-гоша халына
Ачылар гунча дей йүз пара көңлим.

Зындана дөнүпдир ягты жаханым,
Хесретинден көер болды бу жаным,
Илтимас эйлемес гүл йүзли ярым,
Сенубер дийр, янар йүз пара көңлим.

ЭЛКЫССА, андан соң шазада йыглап атасындан рухсат диледи. Хуршыт ша оглыга ругсат берип бу газалы айтды.

Гүлшен өмримде гүли берки-бахарым сен идиң,
Дүрри-наябым, шекер, гандым, нигәрим сен идиң,
Аклы—хушым, рахатым, сабры-карарым сен идиң,
Баргыл, эй җаным балам, аллага табшырдым сени.

Мен ничик такат кылай хижриңде, эй җаным огул!
Йыглайып кылсам мынаҗ тымны хак кылгай кабул,
Дайыма болсын илахым ким, медеткәриң ресул,
Баргыл, эй җаным балам, аллага табшырдым сени.

Сен гидер сен баш алып, эйләп мени мести-харап,
Хесретиңден мен ки йыглап, ган болар багрым кебап...
Пыркатыңда зары йыглап мен ки ёкдыр менде тап,
Баргыл, эй җаным балам, аллага табшырдым сени.

Мен ки Хүршыдам, аҗап ёк, ахы-эфган эйлесем,
Хер заман ёлында мен чәки-гирибан эйлесем,
Хич пендим алмадың сен, багрымы ган эйлесем,
Баргыл, эй җаным балам, аллага табшырдым сени.

ЭЛКЫССА, ондан соң шазада гидер болды, җоралары хем айтдылар: „Эй яр, сенден айрылмасмыз!“ Шазада җораларына „Бизге ёл гутлы болсын, сизлерге хем юрт!“ дийип, олар билен хошлашып бу газалыны окады.

Гашларыңыз ая меңзәп
Дуран җанлар, хош гал имди!
Кесибән багрымы дузлап
Гелен җанлар, хош гал имди!

Меҗлисинде голы сазлы,
Нәлеси билбил овазлы
Бедев атлы, теблебазлы
Новҗуванлар, хош гал имди!

Бизиң билен хемдем болан,
Диделери гирян болан,
Сырымызга мәхрем болан
Ягшы достлар, хош гал имди!

Анамыз пелекниң махы,
Беглери кешвериң шахы,
Барча мисгинлер, сыпахы,
Бегу-ханлар, хош гал имди!

Хакыкат шерабын ичен,
Межлисинде дүрлер ачан,
Магрыпет базарын ачан,
Хош ишанлар, хош гал имди!

Хакның келамын биленлер,
Гара багрын ган кыланлар,
Карыйы-куран боланлар,
Дүр эфшанлар, хош гал имди!

Дүшүпдир ышкың ховасы,
Дилимден гитмез сенасы,
Чын шәхриниң кәхудасы,
Эй жанларым, хош гал имди!

Сенубер дийр, вепадарым,
Эшидиңлер ахы-зарым,
Барча гелен досты-ярым,
Мәхрибаным, хош гал имди!

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң бәш йүз йигит шазада билен бәш гәмә минип, рована болдылар. Бир нәче гүн ёл йөрәп, бир гирдап-хунхора дүшдилер. Элкысса, ол гирдабың ичинде йөрәп, бисяр хеләк болдылар. Бир гиже сәхер вагты Сенубер худаның дергәхине ялбарып, бу мынаҗатны окады, яранлары хем әмин дийдилер.

Гайнайып жош уран, Умман дерясы,
Бир мүреввет эйле мисгин гедая;
Дүшүпдир башыма ышкың ховасы,
Гойма мени бейле жөври-җепая.

Хакың дергәхинде болан жебрайыл,
Дөрт перишде бири оның микайыл,
Биридир эсрапыл, бири эсрайыл,
Мынажат эйләңиз кадыр худая.

Умытлык бенде мен, ишим гедалык,
Гамың гирдабында галмышам баглык,
Семават үстинде барча мелайык,
Мынаҗат эйләңиз кадыр худая.

Бәш йүз йигит билен болмышам хемдем,
Гейгени гарадыр, ишлери матам,
Барчаның атасы хазрети адам,
Мынаҗат эйләңиз кадыр худая.

Хакың пыгамбери я хызыр-ыляс,
Мени бу гамлардан эйләңиз халас,
Рәхм эйле, голым тут, я ковус-кыяс!
Мынажат эйләңиз кадыр худая.

Көнлимде бар эрди бир өзге максат,
Диләп хич бир ишим болмады бәхбит,
Алланың ресулы хазрети Давут!
Мынаҗат эйләңиз кадыр худая.

Ыбрайым Халылың оглы Ысмайыл,
Хакың перманына болупдыр кайыл,
Башыма дүшүпдир бир аҗап мүшгил,
Мынаҗат эйләңиз кадыр худая.

EB_1943_AKS_1023

Алты ай болуп мен мунда сергездан,
Пелек салды дүрли түкенмез хижран,
Хакның досты болан я пахры-җахан!
Мынаҗат эйләңиз кадыр худая.

Ресулың бир яры Сытдыки-Экбер,
Икинжи ярыдыр хазрети Омар,
Үчүнжи яр—Осман, дөрдүнҗи—Хайдар!
Мынажат эйләңиз кадыр худая.

Имди кесилипдир мырадым ели,
Солмага аз галды өмримиң гүли,
Бу дүнйәден өтен сансыз мүң вели!
Мынаҗат эйләңиз кадыр худая.

Не яман сөвдага саташды башым,
Хесрет билен акар болды гөз яшым,
Чын-Мачын шәхринде ковмы—гардашым!
Мынажат эйләңиз кадыр худая.

Сенубер хемдеми вепалы беглер,
Ажалның гирдабы бизи көп эгләр,
Багдакы билбиллер, чөлде җеренлер!
Мынажат эйләңиз кадыр худая.

ЭЛКЫССА, бу сөзи айтгандан соң, нәгехан бир ел өсүп, гәмилери бир-бириге уруп, пара-пара кылды, хемме җоралар деряга гарк болдылар, эмма Сенубер бирле везириң оглы Зивер галды, хер кайсысы бир тагта—параның үстинде галып эрдилер.

Сенубер бу вакыганы гөрүп, хайран-налан болуп бу газалы окады.

Мен киме айдайын арзы-халымы!
Бу гүн маңа ахырзаман болупдыр;
Ярадан зүлжелал, эшит дадымы!
Бу гүн маңа ахырзаман болупдыр.

Жанымa каст этмиш деряйы-апат,
Мундан гутулмагым ёкдыр саламат,
Бу гүн маңа гопды вәхми-кыямат,
Бу гүн маңа ахырзаман болупдыр.

Якамы чәк эдип эйләйин перят,
Йыкылсын, юмрулсын бу чархы-нашат!
Хайып новжуванлар, каматы шемшат,
Бу гүн маңа ахырзаман болупдыр.

Имди мен нейләйин бу хаста жаны!
Юсупдан айрылып галды Кенганы,
Бир яндан гайгы гүн, бирден хижраны,
Бу гүн маңа ахырзаман болупдыр.

Сенубер хемдеми гудретли рахман,
Мени бу гамларда гойма сергездан,
Оввал демде аман, ахырда иман,
Бу гүн маңа ахырзаман болупдыр.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң үч гүнде деряның якасына чыкдылар. Зивер ол ерде бимар болды, Зивериң халы гүн-гүнден зебун болды. Сенубер Зивериң башыны дызына гоюп, гөзиге гарап халың ничикдир? дийип бир газал окады, Зивер хем оңа жогап берди.

Сенубер — Сөйгили хемдемим, вепалы ярым!
Тәзе новжуваным, халың ничикдир?
Рефыкым, мунусым, айшым, мырадым,
Сөзле, тәзе гүлим, халың ничикдир?

Зивер — Арзымы эшитгил, азыз патышахым,
Мен сөзләйин, сен гулагың сал имди;
Бу дерде душмишем, ёкдыр довасы...
Мен өлер мен, сен хем дөнгил гел имди.

Сенубер — Йүзиң аташындыр, гөзлериң бимар,
Нәзик тениң симап дайын бикарар,
Яры—вепадарым, эйлегил ызхар,
Гөзлери местаным, халың ничикдир?

Зивер — Эшитдим пикриңи, яндым, туташдым,
Оввала гарыплык одына дүшдим,
Ахыры ажалың дердине дүшдим,
Ала билсең, бу зындандан ал имди!

Сенубер — Саңа пида болсын бу ширин жаным!
Тасатдык җаныңа рухы-рованым,
Сен-сен тириклигим, хем шадыманым,
Яры-вепадарым, халың ничикдир?

Зивер — Халатым болупдыр бетерден бетер,
Ажалың нешдери җанымдан өтер,
Ажал—бир аждарха, барчаны ютар,
Ганыматдыр бу дөвранлар, хош имди!

Сенубер — Оввала энеден болмагай эрдим,
Гарыплык көйинде галмагай эрдим,
Сени бу хесретде гөрмегей эрдим,
Хатарлы кервеним, халың ничикдир?

Зивер — Оввала мен идим гамдан азада,
Гарыплык көйинде галдым эфтада,
Хесрет билен өлдим көне дүнйәде,
Өз голыңдан ювуп, гөре сал имди.

Сенубер — Сенубер дийр, имди багрым эзилди,
Саңа бейле кысмат хакдан язылды,
Сениң үчин җан җесетден үзүлди,
Юсубы—Кенганым, халың ничикдир?

Зивер — Зивер айдар, жисмим ода туташды,
Гырмызы көйлегим гана булашды,
Җаным чыкып, өлер вагтым етишди,
Мен гидер мен, сен йыглайып гал имди!

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң Зивер хакга җаныны табшырды. Эрсе Сенубер: „Мениң үчин гарып өлдиң, Зиверим!“ дийип, бу бейди окады.

Гарыплар көйинде гарыплар киби
Мениң үчин гарып өлен Зиверим!
Ялңызлыкда яңы ачылан гүл киби,
Мениң үчин гарып өлен Зиверим.

Мениң үчин ата-энеден гечип,
Казаның окына сынасын ачып,
Ахыры аҗалың шерабын ичип,
Мениң үчин гарып өлен Зиверим.

Мегер җан алгыҗы гелгенин билип,
Чар тарап делмүрип, багрыны дилип,
Ширин җаны чыкды, тенден айрылып,
Мениң үчин гарып өлен Зиверим.

Тер гунча дей ничик бенди ачылмай,
Билбил киби гөзде яшы сачылмай,
Мүң гүлинден хем бир гүли ачылмай,
Мениң үчин гарып өлен Зиверим.

Ширин сөзлер билен көнлими алып,
Өртенен җаныма отлары салып,
Сенубер дийр, ахыр вадалар кылып,
Мениң үчин гарып өлен Зиверим...

ЭЛКЫССА, Сенубер Зивериң җыназасын окап, де-

йин кылды. Ондан соң Сенубер пелекден шикает эдип, бир газал окады.

Бир перинин хесретинден
Гөзде яшым гана дөнди;
Гиже-гүндиз пыракындан
Рөвшеним хижрана дөнди.

Бизге кысмат шудыр башдан,
Дидэмиз долупдыр яшдан,
Айрылып ковмы-гардашдан,
Сут ишим зыяна дөнди.

Каны мунча яры-яран?
Пелек этди ере егсан!
Башымызда ягты җахан
Гараңкы зындана дөнди.

Рэхм этмеди бирибарым,
Етишмеди ахы-зарым,
Сыя болды розыгэрим,
Гайтадан хижрана дөнди!

Сенубер истэр ёлдашын,
Ўчурды голындан гушын,
Акызып гөзинден яшын,
Гара багрым гана дөнди!

ЭЛКЫССА, бу сөзи айтгандан соң бир багың ичинден гидип барар эрди Гөрер ким. мивелер бишип, багзысы дөкүлипдир, гумрылар, тотылар ве билбиллер— хеммеси сайрап, нала кылышып дурлар. Сенубер булары гөрүп, яры ядына дүшүп, гушларга гарап, совал сорап, бир эбят айтды.

Гүлүстан ичинде гезен тотылар,
Хабар бериң: бизиң яры гөрдиңми?
Чеменде сайрашан шейда билбиллер,
Гөзи җеллат, ол хунхоры гөрдиңми?

Бир лачын бакышлы, салатын бойлы,
Голларың хыналы, зерефшан мойлы,
Ягшы мылакатлы, мелайык хойлы,
Шейле яры, вепадары гөрдиңми?

Көйлеги гүлгүндир, доны гырмызы,
Шекерден шириндир леблериң сөзи,
Аслыны сорасаң, периниң гызы,—
Ошол шовхы-диларымы гөрдиңми?

Чеменде сайрашан шейда билбиллер,
Тәзе аргыванлар, гырмызы гүллер,
Мишәниң шункары, алгыр лачынлар,
Тер ачылан ләлезары гөрдиңми?

Сенубер галмышдыр бу ерде хайран,
Бир гөзел яр үчин халым перишан,
Багдакы тавуслар, чөлдәки җейран,
Шундай яры, вепадары гөрдиңми?

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң Сенубер бир тарапа гидип барар эрди. Гөзине бир шасупа гөрүнди, зыяда арасса эрди ве ене янында бир чынар бар эрди. Шол вагт Сенубер чынарга чыкып отурды.

ЭЛКЫССА, ярым гиҗе болды. Нәге гөрер ким, дерядан бир гара өкүз пейда болды. Өкүз агзы билен бир гөвхери дишләп, гетирип, шу супанын үстинде гоюп, от отламага мешгул болды. Эмма гөвхериң ревшенлигинден ол баг миневвер болды. Сенубер өз-өзинден көңлине макул гөрүп, бир сөз дийди.

Гувас дайын чыкдым бу жандан гечип,
Шүкүр алла, лаглы-кәне етишдим;
Сакының голындан ал шерап ичип,
Гайта башдан чыкан җана етишдим.

Бир яр үчин бу чөллерде ялбарып,
Мәхнет чекип, загпыран дек саргарып,
Хайран идим дүрри—нахан агтарып,
Шүкүр алла, бадахшана етишдим.

Багтымың чырагы янды, сачылды,
Умыдым гунчасы гүл дей ачылды,
Мухупбет шерабы элден ичилди,
Гыш ачылан гүлүстана етишдим.

Гамың гирдабында сергездан болуп,
Айралык дердинден багрымы дилип,
Гутулып дерядан, бу җая гелип,
Якутлы, гөвхерли кәне етишдим.

Сенубер, өтгерме үшбу дөвраны,
Голыңдан бермегил генжи—пинханы,
Хак миессер этмиш дүрри—галтаны,
Бу гүн бахры дүрэфшана етишдим.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң Сенубер ахыста дарагтдан дүшүп, этегини гүлден долдурып, ёкары чыкды, гүллерни гөвхериң үстине ташлады, эрсе гөвхер гөмүлди, җахан гараңкы болды, өкүз гелен ёлыны тапмады, мишәни вейран кылды. Даң атды, гүн догды, эрсе өкүз өзини деряга уруп гитди. Сенубер ол гөвхери алып, көңли хош болуп, өкүзи тарып кылып, бир газал айтды.

Гөрдим ол өкуз агзында дүрри гухы—шебистан,
Ким хайбатындан титрəп, акар деряйы—Умман,
От отламага гелди ошол вагшыйи—хайван,
Ким ер үзре гойды чыкарып дүрри—галтан,
Бир лахза гараңкы гиҗəни эйледи махы—табан.

Бир турпа өкүздирки, гөриң сунгаты жепбар,
Чун гухи тендирки, башы гүммези—дивар,
Ким шахларыдыр чынар, дили мар, агзыдыр гар,
Бир демде кылар ер йүзини мүң ёла шикəр,
Азм кылды чыраны кылмага хер сары шитабан.

Гол сундым бир уруп билиме дамын,
Дүшдим гүл үчин перваз иле чун билбили—гүлшен,
Йыгдым этегимге гүлчемен лəле—совсан,
Ол гөвхери галтан үзре дөкдимки гүли харман,—
Хуршыды—пена болды, етишди шеби—хижран.

Ол гəвшебəңниз биле гəвикашамшам
Дүнйə йүзини зир-зебир эйледи ол дем,
Янды эсер сафхасындан мишейи—хоррам,
Даглар еринден гозгалыбан гопды ошол дем,
Ким хайбатындан шири—пелең болды ки ездан.

Бир зерре сөзим диейин ол мисли Сенубер,
Ол вагшы сыпаты кылайын əлемде ексер,
Хуршыды—пелек чыкды, җахан болды миневвер,
Гелген ёлыны тапды ошол вагшыйы—сервер,
Умман дүйбине салды өзин эйледи пинхан.

ЭЛКЫССА, Сенубер өз-өзине: «Бу хем хатар җай экен. Бу ерде дурмак болмаз, магшукымы ызлайын» дийип, бир газал айтды.

Гелгил, көңлим, имди вепалы ярдан
Агтарып бир ниче нышан эйлəйин;
Зүлпи бадахшандан, тəзе бахардан
Билбил болуп, гүл ханданын ызлайын.

Ашык болан ширин җанындан гечип,
Первана дей шемг одына өртенип,
Умман дейин долуп, дашын, җош уруп,
Мәхнетли, күлпетли хижран эйләйин.

Имди азм эйләйин хатарлы җайдан,
Сорагын алайын хуршытдан, айдан,
Келлеси тумаглы, хуны хумайдан
Агтарып дүнйәде нышан эйләйин.

Ша Сенубер дийрлер мениң адымы,
Алладан истейин көңул шадымы,
Ышк элинден арз этмәге дадымы,
Мурассыг кемерли солтан ызлайын.

ӘЛКЫССА, Сенубер бир ниче гүн ёл йөрәп барар эрди. Гөрди ким, ховадан бир бөлек сона учуп барар эрди. Сенубер олара гарап: „Мениң ярыма салам дийгей сиз!“ дийип, бу сөзи айтды.

Гаркылдашып учан яшыл соналар,
Мениң саламымны яра дийгей сиз!
Шебистан шәхрине гиден соналар,
Арзы—халым ол дилдара дийгей сиз.

Гурбан олам ярың гара гөзине,
Писте даханына, ширин сөзине,
Галам гашлы, маҳы —табан йүзине,
Мен галмышам ахы—зара дийгей сиз.

Гурбан олам ярың кадды—бойына,
Перизат диерлер аслы сойына,
Мерхемет эйлесин гамлы гулына,
Зынхарлап-зынхарлап яра дийгей сиз.

Мен мунда галмышам гамда, мәхнетде,
Ярым онда гезер айшы—ашретде,
Перишан халымдан барсаң элбетде,
Голы тер хыналы яра дийгей сиз.

Сенубер дийр, галдым ярдан айрылып,
Ганатларым сынды гамда гайрылып,
Йөрмишем бу ёлдан гөзим делмүрип,
Арзы—халым зүлпи тара дийгей сиз!

ЭЛКЫССА, Сенубер ондан хем гидип барар эрди. Бир гиҗе даң вагты бадысаба өсди. Сенубериң яры ядына дүшүп, бу газалы окады.

Эй бадысаба, етгер ол яра саламымны!
Хуршыды—камар йүзли дилдара саламымны,
Ол халы—сыя зүлпи, шемшада саламымны,
Местана гара гөзли хунхара саламымны,
Хет ёк, ки барып айтсам ол яра саламымны.

Ол серви хураманым бир шовхы—шемайылдыр,
Кирпиклери кастымда бир ханҗары—катылдыр,
Рәхм этмесе ол дилбер, халым мениң мүшгүлдир,
Башыма бела хер дем хиҗранына назылдыр,
Местана барып айгыл ол яра саламымны,

Шейдайи-гирифдары ол гашы гара болдым,
Бир зерре вепа гөрмей өртендим, эда болдым,
Гам дештиде Меҗнун дек ышкында геда болдым,
Бир тәзе нахал эрдим, гам бирле дута болдым...
Элбетде барып айгыл ол яра саламымны.

Хиҗринде семендер дек отларга туташып мен,
Бир тәзе нахал эрдим, гам бирле булашып мен,
Меҗнуны-белакеш дек чөллерде азашып мен,
Бир зерре вепа гөрмей, йүз дерде саташып мен,
Бу новгы барып айгыл ол яра саламымны.

Җанымга җепа кылган ол гамзалы дилбердир,
Местана сына, чешми җан алгыҗы кәпирдир,
Башымга мениң гөйә йүз шурушы—магшардыр,
Арзыны беян этген бичәре Сенубердир,
Мүң депе барып айгыл ол яра саламымны.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң бир нәче гүн ёл йөрәп барар эрди. Гүнлерде бир гүн Сенубериң гөзине бир чарбаг гөрүнди. Багың тамам ери загпыран дек эрди, анда Сенубер өз көңлини хошвагт кылып ярымың маканы гөрүнди дийип бир газал айтды.

Гөзимизге җилве берди баглары,
Шүкүр имди, яр меканы гөрүнди!
Билбил учуп, гонар болды заглары,
Шүкүр имди, яр меканы гөрүнди.

Мен мунда гелмишем ярны сораглап,
Айралык одына багрымы даглап,
Имди гам ямандыр, ах уруп аглап,
Шүкүр имди, яр меканы гөрүнди.

Мен гелмишем арз этмәге дадымы,
Агтарып тапмадым көңүл шадымы,
Хак миессер этмиш шол мырадымы,
Шүкүр имди, яр меканы гөрүнди.

Безенмиш дилберим гырмызы гүлден,
Зүлпи беневшеден, сачы сүнбүлден,
Сорагын алмышам шейда билбилден,
Шүкүр имди, яр меканы гөрүнди.

Чын шәхринден истейип гелдим недем,
Гөз яшым болупдыр ләледе шебнем,
Сенубер, йыглама дат эдип шу дем,
Шүкүр имди, яр меканы гөрүнди.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң Сенубер ахыста-ахыста рована болды. Барып чарбага гирди. Ортасында бир тагт, тылладан гөрди ким, хич адамзадың гадамы дегген эрмес. Бу мекан жадының меканы эрди. Ол жады адам ысыны алып, гөрди ким, бир адам йөрипдир. Жады перят кылып: „Эй адамзат, хабардар болгыл!" дийди,

Сенубер ёкары баканда, хеман жады бир овуч топрагы Сенуберин башына сачды, Сенубер дерхал кейик суратында болуп галды. Ондан соң Сенубер беябанга баш алып гитди. Сенубер ниче гүн ёл йөрәп барар эрди. Гүнлерде бир гүн Сенубер зар-зар аглап, бу мынажатны окады.

Кадыр алла, сен-сен мениң пенахым,
Мениң дек хич кими хайран эйлеме!
Бир асы гулың мен, көпдир гүнәхим,
Рәхм эйләп голым тут, гирян эйлеме.

Гүн-гүнден элемим болды зыяда,
Гарыплык көйинде галдым эфтада,
Хич кишини мен дей паны дүнйәде
Яр ёлындан зары—гирян эйлеме.

Мен мунда гелмишем несибәм тартып,
Айралык ханжары багрымы йыртып,
Хич кимиң мен дейин реңкин саргардып,
Гунчалыкда реңгин хазан эйлеме.

Мен каян барайын имди баш алып!
Кимге дат эйләйин, багрымы дилип!
Хич кимиң башына мундай гүн салып,
Сенубер дей халын яман эйлеме.

ЭЛКЫССА, Сенубер ниче гүн ёл йөрип барар эрди. Нәгә бир мензилге етишди. Гөрди ким, бир ишикде

перде тутулган. Сенубер ичгери гирди. Гөрсе: бир тагтың үстинде бир гыз отурыпдыр, йүз-жамалы махы-энвер дек. Ол гыз кейги гөрди, рәхми гелип „мегер авчылардан гутулып, арып гелген кейикдир“ дийди. Эрсе гыз кейгиң алдына писте, кишмиш дөкди. Кейик хергиз бакмады, кейгиң гөзинден катра-катра яш акаберди. Гыз айтды: „Эй җанавар, мен сениң сөзиңи билмес мен, өзиң маңа айтгыл“ дийди. Эрсе кейик заман хал бирле зар-зар аглап, бир эбят окады.

Камар йүзли, галам гашлы перизат!
Чәки—гирибанам гарып ерлерде;
Гейгени гырмызы, каматы шемшат,
Халы перишанам гарып ерлерде...

Хич киши ярындан җыда болмасын,
Диде гирян, багры бирян болмасын,
Мениң дейин багты гара болмасын,
Дидеси гирянам гарып ерлерде...

Хер гүним болупдыр бир айдан бетер,
Гиже-гүндиз йыглап овкатым өтер,
Айралыгың тыгы җанымдан өтер,
Бир багры бирянам гарып ерлерде.

Гахба пелек салды хатарлы җая,
Мени саташдырды сансыз белая,
Мынаҗат эйләйин кадыр худая,
Азашган кервенем гарып ерлерде.

Сенубер дийр, Хуршыт шаның оглыям,
Бир яр үчин сыналары даглыям,
Бир җады голындан бенди-баглыям,
Серкешде ынсанам гарып ерлерде.

ЭЛКЫССА, бу гыз жадының Мәхреңниз дийген гызы эрди. Мәхреңниз жады бир гысым топракга исмаглзам окап, Сенуберин башына сачды—Сенубер дерхал адам суратына гелди. Мәхреңниз: „Не себәпден бу җайларга дүшдиң?" дийди. Сенубер ахвалыны беян кылып, бу газалы окады.

Шүкүр алла, гайтадан әлемде гүвйә болмышам,
Гүлшен ичре ындалыбы—мести, шейда болмышам,
Гөйә ким бир барк уруп, ёкдан хөвида болмышам,
Тә есири кәпири—бет, мәхри—терса болмышам,
Болмышам серкешдейи, Межнуни-сәхра болмышам.

Гүлшен ичре менки гөрдим бир ажайып шовхы—тең,
Урды ол дем багрыма йүз тирү - пара хедди—нең,
Дүшмишем бу ышкы—базарында эйләп тебли—җең,
Кәх-кәх Межнуны—сәхрада голымда хышды—сең,
Болмышам диванайы - әлемде рысва болмышам.

Оввала Чын шәхриден чыкдым бу сөвдалар билен,
Ниче яры, хемдеми, хуршыды зибалар билен,
Йыглашып гирдабы—хунхар ичре рагналар билен,
Гарк болдым ене мен мүң шуры—дерялар билен,
Айрылып хемдемлеримден турпа шейда болмышам.

Галмышам ялңыз бела дештиде, ёкдыр рәхберим,
Бир заман бу дерли мәхнетден гутулмаз бу серим
Хемдемим мәхнет месахып, гам—пелекдир лешгерим,
Көйдүрер хижр аташы, совурып хәкистерим,
Гам голында бисмили—шемшири яра болмышам.

Эй камар йүзли, шекер сөзли нигәрим сен пери,
Махы болдым мен жамалыңга гарап, эй мүшдери,
Дәхр эра сен-сен Сенуберин женаны, дилбери,
Мести - хайранам халыңны мен илки гөргенден бәри,
Мен ажап бу ройы—местаграк томаша болмышам.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң Сенубер бирле Мәхреңңиз икилери гелип, ошол жадыны өлдүрдилер.

Сенубер жадыны өлдүргенден соң, бивепа дүнйәден шикве кылып, бир газал айтды.

Дәли көңлим, бу дунйәге гуванма,
Бу дүнйә кимсеге вепа эйледи!
Биревге гейдирип мурассыг тәжи,
Биревни ил ичре геда эйледи.

Хергиз гуванмагыл дүнйә малына,
Ыгтымат этмегил махы—салына,
Биревни етгерип яр высалына,
Биревге мүң дүрли жепа эйледи.

Бу дүнйәде хер ким мен—менлик эдер,
Пелек онын ахыр башына етер,
Бир нәче ашыклар мырада етер,
Бир ничәни ярдан жыда эйледи.

Дүнйәде ничелер сүрди дөвранлар,
Хазандан гутулмаз бу гүлүстанлар,
Ажалың голындан бегу—солтанлар
Ахыр хесрет билен каза эйледи.

Ашыклар нейлесин ярсыз бу жаны,
Зындандыр гөзине ягты жаханы!
Сенубер дийр, ярың дагы,—хижраны
Элип дек каматым дута эйледи.

ЭЛКЫССА, ондан соң Сенубер бирле Мәхреңңиз икиси айыш—ашратга мешгул болдылар. Бир ниче гүнлерден соң Сенубер хошлашып гидер болды. „Эй Мәхреңңиз, маңа ругсат бергил, мениң өзге максадым бардыр...“ дийди.

Эрсе Мәхреңнизиң көңли бозулып, „Эй Сенубер, мундан мени ташлап гидип, мени сергездан, хайран кылма, көңлини өзгә хош кылма. Мени унудып галмагыл!“ дийип, ол гыз зар-зар аглап, бир газал айтды.

Мундан гитсең, сөвер ярым!
Бизи хем несян эйлеме;
Сен-сен вепалы дилдарым,
Гөзде яшым ган эйлеме!

Сен барар сен ай дек долуп,
Мең галар мен гүл дек солуп,
Бир өзгеге мәхриң гоюп,
Ахт иле пейман эйлеме.

Сен-сен җанымың хошени,
Гүл йүзиң—женнет гүлшени,
Ядыңдан чыкарма мени,
Халым перишан эйлеме!

Сен-сен җанымың матлабы,
Дилди багрым хижран шеби,
Перваз эдип билбил киби
Гүлшени хазан эйлеме.

Сен барар сен ай дек батып,
Йүрегим пердесин йыртып,
Мәхреңнизи ган йыглатып,
Багрыны бүрян эйлеме.

БУ СӨЗИ айтгандан соң, Сенубер бирле Мәхреңниз икиси айыш—ашратга мешгул болдылар. Бир нәче гүнлерден соң Сенубер хошлашып гидер болды. Мәхреңниз Сенубери ёлга чыкарып, бир мейдан биле йөредилер.

Сенубер Мәхриннизиң көңлине теселли берип, Мәхреңнизе гарап бир газал айтды.

Сүнбүл киби башың эгип йыглама,
Ахув гөзли шасуварым, гайт имди!
Айралык одына багрың даглама,
Ширин дилли, север ярым, гайт имди!

Мени гитди дийип, болма перишан,
Бейхуда тартмагыл көп ахы—эфган,
Болсын ширин җаным башыңа гурбан,
Камар йүзли, лəлезарым, гайт имди!

Не себәпден гара гөзиң сүзүлди?
Загпыран дек реңги—ройың үзүлди,
Йыглама дилберим, багрым эзилди,
Хош гылыклы, вепадарым, гайт имди.

Мен гитди дийибан чыкма ёллара,
Гайрылып бакмагыл сагы—соллара,
Җаным пида болсын инче биллере,
Нәзениним, зүлпи тарым, гайт имди!

Сенуберин сен-сен вепалы яры,
Саңа пида болсын җаны, эфганы,
Гөзимиң рөвшени, көңлим арамы,
Орта бойлы, ак маралым, гайт имди!

ЭЛКЫССА, Сенубер бу сөзи айдып, вадаглашып ёлга рована болды. Сенубер отуз секиз гүн ёл йөрәп, бир дага етди. Ол дагың үстине чыкып худа тагаланың сунгына томаша кылып отурып эрди, бир тарапда бир гүммез гөрүнди. Сенубер ол гүммез тарапына гарап йөреди. Ол гүммез чилтенлериң мазары экен. Сенубер ол гүммезиң ичине гирип, бир аз истрахат кылмага,

ятды. Ол заман гөзи укыга гитди. Дүйшинде кырк галандар шерап ичип отурыпдырлар. Олар Сенубери чырмап алдылар ве оңа бир кәсе шерап бердилер. Сенубер ол заман мести—лаакыл болуп, гөзине арш—күрс, ловх—галам гөрүнди. Сенубер өз местлигинден гөрген тагачжыпларына бир бейит окады.

Арзымы эшидиң, эзиз ишанлар,
Оввала чилтениң барыны гөрдим;
Голында кәсеси, янында шерап,
Шонда кырк галандар барыны гөрдим.

Бир кәсе мей гуюп, тутды рована,
Алып ичдим, эрсе кылды дивана,
Назарым эйледим, бакып асмана,
Еди гат асманың барыны гөрдим.

Барчасының ичи долы перишде,
Батын гөз адамлар гөрдим хер ишде,
Тубы дарахтларны гөрдим бехиштде,
Онда билбиллериң зарыны гөрдим.

Ресулны гөрмишем ыммат—гамында,
Сахаба янында, көвсер лебинде,
Хер кайсы бир янда, кәсе голында,
Ресулың дөрт сөвер ярыны гөрдим.

Дөрдүнжи асманда хазрети Иса,
Алтынжы гат гөкде месжидил—акса,
Ол макамда болган җүмле энбия,
Янында җебрайыл ерини гөрдим.

Бир ниче мелайык тесбихын айтып,
Чыкарып апытап танапын тартып,
Бир ничеси тагат эйләп сап тартып,
Онда мелайыклар барыны гөрдим.

Бу дүнйәни гөрдим, ёкдыр вепасы,
Ганыматдыр вели зовкы—сапасы,
Хазрети Мусаның голла асасы,
Мынаҗат эйлеген турыны гөрдим.

Мей ичип халатым болды дигер гүн,
Гөтерилди перде алдымдан бу гүн,
Ыбрайым Халылы яндырмак үчин,
Немрудың якдыран одыны гөрдим.

Несиминиң дерисини сойдылар,
Саман дыкып дервезәге гойдылар,
Башын кесип төхмет билен асдылар,
Мансурың асылган дарыны гөрдим.

Кераматы хакдыр барча велиниң,
Бир аллага ашык болган гулының,
Ханака ичинде хазрет Алының
Он бир оглы билен җайыны гөрдим.

Сенубер дийр, дынман пыган эйлесем,
Пинхан сырларымы аян эйлесем,
Гөргенимиi бир-бир беян эйлесем,
Хакың дергәхинде барыны гөрдим.

ЭЛКЫССА, Сенубер бу бейитни окап хушына гелди. Ол еринден туруп, ёлына рована болды.

Алтмыш гүн дийгенде бир баг гөрүнди. Сенубер ол бөлент багың ичине гирип гүлгүзара томаша кылып йөрүр эрди. Соңра Сенубер өз-өзине пикир кылып бу мензилде бир аз дурсам болмазмы дийип бир дарахтың саясында ятды.

Эмма бу җай берзеңги патышасының җайы иди. Патыша гызлар билен шерап ичип отурып эрди. Нәгә бу гызларың бири серховзың башына гелди ве Сенубери

гөрүп гайдып олара хабар берди. Ики гыз гелип Сенүбери тутуп алып гитдилер. Эрсе гызлар Сенүберге дахыл кылдылар.

Сенубер булара бир газал окады.

Ышк одына яна—яна,
Гүл йүзим солды, нейләйин;
Өртенип дагы—хыжрана,
Пейманам долды, нейләйин!

Голымдан гитди дөвраным,
Хазан болды гүлүстаным,
Йыглашып яры-яраным,
Ракыплар гүлди, нейләйин.

Нәлер гездим бу чөллери,
Доланып сагу—соллары,
Шум пелек өтмез гүнлери
Башыма салды, нейләйин.

Өлдим айралык дердинде,
Галдым гарыплык көйинде,
Ики гөзим яр ёлында
Делмүрип галды, нейләйин.

Дүйшимде гөрдим бир пери,
Башыма салды магшары,
Егишип ышкың ханжары
Багрымы дилди, нейләйин.

Үстимизден өтен айлар
Бизе гойды ахы-вайлар,
Зерин жыгалы хумайлар
Бигәне болды, нейләйин.

Сенубер йыглар бу пурсат,
Periden истэп бир хүммет,
Бизе бу язылан кысмат
Алладан гелди, нейләйин.

ЭЛКЫССА, ондан соң берзеңгиниң гызы Сенубере ашык болды ве: „Эй адамзат, мениң шаныма бир газал тарып кылып айтгыл" дийди.

Эрсе Сенубер берзеңгиниң гызыны тарып кылып бир газал айтды:

Тарыпың айдайын, мәмели местан,
Газандан гарадыр йүзлериң сениң;
Шаныңа айдайын бир түрпа дестан,
Кәсее меңзейир гөзлериң сениң.

Сачбагың сарыдыр, каддың минара,
Голларың огшап дур гоша чынара,
Маңа бакып көп сөзлеме бир пара,
Зәхерден ащырак сөзлериң сениң...

Эгниңе гейип сен гара лыбасы,
Билмен кимиң үчин тутуп сен ясы,
Узатма голыңы, көпдир ызасы,
Таякдан гатырак нәзлериң сениң.

Хызматыңда дуруп бир ниче гыркын,
Эгниңе гейип сен эсги гулакчын,
Барының сачбагы ала аргымчын,
Арванага меңзәр гызларың сениң.

Сенубер уялар, өлдүрди дагың,
Ажап бетнамадыр башдан аягың,
Гараңкы гөрге огшар гөрсем агызың,
Земистана меңзәр язларың сениң.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң гызың ажыгы гелип: „Сенубери өлдүриң!“ дийип буюрды. Эрсе берзеңгилер гелип Сенуберин гол-аягыны багладылар.

Эрсе Сенубер „ярымы гөрмей өлер болдым..“ дийип бир эбят айтды.

Мен нейләйин, нәзик голым багланды,
Яр жамалын гөрмез болдым мен имди...
Бу зеңгилер өлдүрмәге чагырды,
Яр жамалын гөрмез болдым мен имди.

Гахба пелек авы гошды ашыма,
Түкенмез сөвданы салды башыма,
Хич рәхим эйлемез гөзде яшыма
Яр жамалын гөрмез болдым мен имди.

Имди билдим жан жесетден үзүлди,
Айралык дердинден багрым эзилди,
Пейшанама бу кысматлар язылды,
Яр жамалын гөрмез болдым мен имди.

Хич билменем, багтым неден гарадыр,
Жыдалык дердинден багрым ярадыр,
Хесрет билен өмрим өтүп барадыр,
Яр жамалын гөрмез болдым мен имди.

Сенубериң пири я шахымердан!
Зеңгилер голында галмышам хайран,
Рәхм эдип голым тут, гойма сергердан,
Яр жамалын гөрмез болдым мен имди...

ЭЛКЫССА, Сенубери бир капасга салып гойдылар. Сенубер бир ниче гүн капасда мүбтала болды. Бир гүни зеңгилер арак—шерап ичип мести—биакыл ятырдылар. Шол заман Сенубер капасы сындырып чыкып гачды.

Сенубер ниче гүн ёл йөрәп барар эрди. Ол бир мише, мургузара етишди. Шол ерде молла торгай ховада сайрап дурар эрди. Сенубер торгайың сайраганын гөрүп, яры ядына дүшүп, торгайдан совал сорап бу газалы айтды.

Гөкде гезен торгай гушы!
Яры гөрдиңми, гөрдиңми?
Нечүн чекдиң бу налышы?
Яры гөрдиңми, гөрдиңми?

Бакжалы, бостанлы баглар,
Тер ачылан гүлүстанлар,
Тоты, гумры—газалхонлар,
Яры гөрдиңми, гөрдиңми?

Билбил дейин чекип зары,
Истерем ол вепадары,
Мишәниң лачын—шункары!
Яры гөрдиңми, гөрдиңми?

Бакдым гөге, гөрдим махы,
Ер йүзинде чекдим ахы,
Сенубер гулың хемрахы
Яры гөрдиңми, гөрдиңми?

ЭЛКЫССА, Сенубер бу сөзи айтганд н соң мишеде сейир кылып йөрер эрди. Бинәге бир дарахтың астында бир ниче адамлары гөрди. Бу адамлар рудепай[1]) дийген халкдан имиш. Сенубер оларың гашыга барды. Эрсе оларың хеммеси зар-зар, эбир нобахар кимин йыгла бердилер. Ве айтдылар: «Эй йигит, сен бизлери гөтерип дарахтың үстине гойгыл, бу миведен үзүп ийсек. Чүн-

1) *Рудепа* язылышы хем бар.

ки сен миндирмесең, бизиң дарахта чыкмага халымыз ёкдыр, биз бу мивелерден бинесипдирис.

Сенубериң олара рәхми гелип олары бойнына гөтерип агаҗың үстине гояр болды. Эмма рудепайлар аякларыны чырмап, Сенубериң голларыны мәкәм бент кылды. Сенубер хер чент урунды, айрылмады ве олар Сенубери гиже-гүндиз гойман, хеләк кылар эрди.

Гүнлерде бир гүн Сенубер зар-зар йыглап, бир мынаҗат окады.

Бир беладан гачыбан, йүз мүң белага учрадым,
Хер заман сансыз элем билен җепага учрадым,
Бир заман шат олмадым, йүз маҗерага учрадым,
Ган ютуп хер лахза дерди-биновага учрадым,
Нейлейин, эй достлар, рудепага учрадым.

Мен ничик бичәрейи-аварадыр мен бинышан,
Талыгым ашыфтадыр, халым зебун, багтым яман,
Лахта-лахта дагы-хесретде йүрегим болды ган,
Мүң гүлимден бир гүлим ачылмаян урды хазан,
Нейлейин, эй достлар, рудепага учрадым!

Шум пелекниң гердиши хергиз мени шат этмеди,
Хаста көңлимни белаю-гамдан азат этмеди,
Айра дүшдим ковмы-гардашдан, мени яд этмеди,
Мен дейин хич кимсәни бу чархы нашат этмеди,
Нейлейин, эй достлар, рудепага учрадым.

Гөрсе ахвалымы хер бир мүбтела йыглар маңа,
Дат эдип халымга хер бир бинова йыглар маңа,
Ахы—налам гөрселер, шаху-геда йыглар маңа,
Рәхм эдип бу халыма хер масова йыглар маңа,
Нейлейин, эй достлар, рудепага учрадым.

Хич киши, эй достлар, мен дей перишан болмасын,
Яр хижранында мен дек зары-хайран болмасын,
Өртенип ышк оды бирлен багры бүрян болмасын,
Мен дейин багты гара хем хана вейран болмасын,
Нейлейин, эй достлар, рудепага учрадым.

Дүшмишем бир дерде ким, дерди болуп хер дем бетер,
Яры—достым алмады халым харабындан хабар,
Не үчин кадыр худайым бизге хич кылмаз назар,
Мүң бела бирле гирифдар болмышам шаму—сахар,
Нейлейин, эй достлар, рудепага учрадым.

Мен гарып бикес уруп, авара мен халым харап,
Гуссайы дерди, элемден өртенип багрым кебап,
Касталар дек делмүрип, галмышам дидам пурап,
Ахы-налам биадат, хер дем пыганым бихасап,
Нейлейин, эй достлар, рудепага учрадым.

Нобахар олды, мениң хергиз гүлим ачылмады,
Бир непес гүл гүнчада багы умыдым гелмеди,
Бу бела муңдуг башымдан бир заман айрылмады,
Налышым хак дергэхиде хич эжалат болмады,
Нейлейин, эй достлар, рудепага учрадым.

Эй худая, эйлегил гамдан Сенуберни раха,
Хич мусулман болмасын мен дей гам ичре мүбтела,
Лутп эдип, я хызры-ылясым, керем кылгыл маңа,
Галмышам вейран пена ичре гирипдары-бела,
Нейлейин, эй достлар, рудепага учрадым.

ЭЛКЫССА, бу сөзи айтган соң рудепаларың башыны дарахтың шахасының арасына салып үзди ве халас болды. Соңра бир таяк алып, рудепаларың янына гелип, бу сөзи айдар болды.

Йыглашыңлар, рудепайлар
Болды ахырзаман саңа!
Сут эйлемез ахы—вайлар,
Бу гүн дүшди гыран саңа.

Барыңыз сап-сап отурың,
Кыямат - магшары гурың,
Имди сиз иман гетириң,
Гара болды жахан саңа!

Башың кесер мен бу сагат,
Жаныңа салып кыямат,
Төвелла кылмак не хажат!
Имди бермен аман саңа.

Барыңың башын кесер мен,
Ширин жаныңы якар мен!
Ганыңы сув дек ичер мен,
Ганыматдыр бу жан саңа!

Башыңы асар мен дара,[1])
Чекер мен йүзиңе гара,
Башыңдан салып минара,
Гөрсетер мен нышан саңа!

Сенубер дийр, дост өлмесин,
Ракыплар хергиз гүлмесин,
Аллахым розы эйлесин
Жәхеннемде мекан саңа!

---

[1]) Бу сетириң: *əйлəр мен сет пара-пара* айдылышы-да бар, элязма № 95

ЭЛКЫССА, Сенубер рудепаларыны өлдүрди-де,[1]) „бу ерден тизрәк гитсең ягшыдыр“ дийип, өз көңлине маслахат берип, бир газал айтды.

Дәли көңлим, дурмак болмаз бу ерде,
Имди бир маслахат кылмасам болмаз;
Өмри зая йылдыз киби бу ёлдан,
Гайгы-хесрет билен янмасам болмаз.

Межнун болуп, бу ёлларда ах уруп,
Гөзлерими ганлы яша долдурып,
Хесрет билен чар тарапа делмүрип,
Зары-гирян эйләп, ятмасам болмаз.

Мен ашыгам перилериң ханына,
Жәхт эйлейип, ете билмен янына,
Гуввас болуп бир гөвхериң шанына
Өзими Уммана салмасам болмаз.

Какнус киби ышк одына өртенип
Бисмил болуп, өз ганыма бояльп,
Умман дейин долуп, дашып гайнайып,
Жош уруп, жош уруп акмасам болмаз.

Сенубер дийр, пелек бозды шанымы,
Ода якды гөвхерими, кәними,
Яр ёлында берип ширин жанымы,
Бу паны дүнйәден өтмесем болмаз!

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң бир ниче нәз-ныгматлар йыгып алды ве агачдан сал баглап, деряга гирди. Бир ниче гүн деряда йөреди велин, Сенубериң салы позулды. Сенубер деряга ялбарып, бир сөз дийди.

---

[1]) Сенубер Гүли алып юрдына доланып геленсоң, рудепаларың үстине гидип олары гырды диен вариант-да бар (әлязма № 96)

Нәгехандан дүшдим саңа,
Умман деря, амман амман!
Арзымы диймишем саңа,
Умман деря, амман-амман.

Бетер болды дердим шу гүн,
Гөзде яшым болды Җейхун,
Ол мустапа хакы үчин,
Умман деря, амман-амман.

Имди чыкмагым гүмана,
Пелек билен дөне-дөне,
Мен гелер мен яна-яна,
Умман деря, амман-амман.

Гечмишем ягты җахандан,
Ширин җаным чыкды тенден,
Мерхамат истәр мен сенден,
Умман деря, амман-амман.

Нәлер чекдим ахы-зары,
Гурулды гамың базары,
Сенубер истәр дилдары,
Умман деря, амман-амман.

ЭЛКЫССА, Сенубер бу сөзи айда-айда деряның ичинден барар эрди. Нәгә деряның ортасында бир улы агач гөрүнди. Сенубер ол агаҗа барып япышып минди. Эрсе агач үстинде пелегиң гердишине бир сөз айдар болды.

Зулмың билен багрым башын ган этди,
Пелек, сенден шат олмадым бир заман;
Гүнде йүз ёл хиҗран билен йыглатдың,
Пелек, сенден шат олмадым бир заман.

Хергиз гутулмадым жебри-җепадан,
Маңа бейле кысмат этди ярадан,
Хесрет билен өтдим паны дүнйәден,
Пелек, сенден шат олмадым бир заман.

Гызыл йүзим сарардыбан солдурдың,
Хер дем мени ган агладып өлдүрдиң,
Гүнде йүз ёл җепа билен көйдүрдиң,
Пелек, сенден шат олмадым бир заман.

Җыдалык дердинден көйдим, күл болдым,
Мәхнет эйямында гүл кимин солдым,
Ганлар аглап гам голында зар болдым,
Пелек, сенден шат олмадым бир заман.

Сенубер дийр, киме айдай дадымы?
Гам шемалы чекди гөге одымы,
Имди саңа арз эйләйин дадымы,
Пелек, сенден шат олмадым бир заман.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң худага төвекгел кылып олтурып эрди, нәгә асмандан бир сымруг гуш пейда болды. Сенубер оны гөрүп агаҗың арасында яшырынды. Ол гуш гелип агаҗа гонды. Сенубер өз көңлине «шу гушың аягына япышсам, мегер алып чыкгай» дийип ахыста гелип гушың аягындан тутды. Эрсе ол гуш ховага алып чыкды. Андаг учды ким, Сенубериң гулагына мелайыкларың тесбисиниң авазы гелир эрди. Сенубер худага ялбарып бу мынаҗаты окады.

Сунгыңдан әлеми яратган рахман,
Хич бендәниң багтын яман эйлеме;
Гудретиңден мени кылдың сергездан,
Рәхм эйләп голым тут, гирян эйлеме.

Йыгламакдан гөзде яшым ган болды,
Гара багрым сув болубан эзилди,
Юсуп Кенган Якуп үчин айрылды,
Оның дек дидәми гирян эйлеме.

Бисутүн дагларны көп газды Перхат,
Пелегиң голындан мен болдым нашат,
Бәрчаны яратган казыйыл—хажат,
Хич кими мен дейин хайран эйлеме.

Ыбрайым халылга эйледиң хытап,
Оглын гурбан этди ол мах-апытап,
Ысмайыл дердинден сынасы кебап,
Оның дейин багрын бүрян эйлеме.

Дүнйәден өтүпдир Юсубы—Кенган,
Зүлейха дердинден йыглады чендан,
Әлеми яратган гудретли рахман,
Мениң дейин ышкы-налан эйлеме.

Ахвалым болупдыр бетерден бетер,
Гиже-гүндиз йыглап овкатым өтер,
Тенине гурт дүшен Эйюп пыгамбер,
Оның дей гөзлерим гирян эйлеме.

Лейли билен Межнун ашыкы-налан,
Бу паны дүнйәде чекдилер хижран,
Хич адам оглыны, гудретли рахман,
Сенубер дек зары-гирян эйлеме.

ЭЛКЫССА, ол гуш гелип бир эшя гонды, Сенубер хем өзини онда гөрди. Сымруг гуш Сенуберден сорады:

— Эй адамзат, не себәпден бу җайларга дүшдиң?.

Сенубер хер не гөргенин, эшитгенин сымруга беян кылып бир газал айтды.

Ятып эрдим тагт үстинде бир гиже,
Дүйшимде бир ажап женан гөрүнди;
Тагрыпын айдайын оның бир ниче,
Хусны энвер, махы-табан гөрүнди.

Гашлары хелалдыр, гөзлери местан,
Оны гөрен болар хуснына хайран,
Салды ол башыма түкенмез хижран,
Бир гунча даханлы женан гөрүнди.

Бир перидир, геен доны гырмызы,
Ады Гүлдир оның, ша Феррух гызы,
Мүң түмен нәз биле өлдүрди бизи,
Маңа бир дөвлетли солтан гөрүнди.

Бир ажап гөзелдир, рызвана меңзәр,
Голы тер хыналы, хусны миневвер,
Өзи ширин дилли, леблери шекер,
Шундай керешмели жанан гөрүнди.

Сенубер дийр, будыр халым-ахвалым,
Гиже-гүндиз будыр пикри-хыялым,
Назарымдан гитмез ол гөзи залым,
Маңа бир питнейи—дөвран гөрүнди.

ЭЛКЫССА, Сенубер бу сөзи айтгандан соң, ол гуш эшясына гонды. Балалары иймекчи болуп жүйгүллешдилер. Гуш: «Дек дурың, иймәге эмр болганы ёкдыр!» дийип, балаларыны ерге дүшүрип гойды.

Шол дарахтың асты шасупа эрди. Чагаларыны онда гоюп, өзи перваз уруп гитди. Сенубер супа үстинде уклап галды. Эрсе от сачылып, ыссы пейда болды.

Сенубер туруп гараса: бир аждарха геледир-бир агзы ерде, бир агзы гөкде. Ол аждарха бу гушың йылда ики баласыны иер эрди. Сенубер өзин пинхан кылып, бир агажы таяк кылып, назар алып дурды. Ол аждарха гелип, дарахта чырмашып йөреди. Эрсе Сенубер батыр гөзи билен назар алып, хакыкат урды—ол аждарха ики бөлек болды. Ондан соң Сенубер ене бигам ятаберди. Эрсе үстине апытап дүшди. Шол заман ол гуш хэзир болды. Эрсе бу вакыганы гөрүп, Сенуберин үстине сая киби перваз ураберди.

Элкысса, Сенуберге бир ниче вагтдан соң гуш айтды: «Эй йигит, сен маңа бу ягшылыкны кылдың. Мен хем саңа бир ягшылык кылайын. Хер не максадың болса маңа айгыл“ Сенубер айтды: «Мениң максадым-ша Феррух гызы Гүлдир». Гуш айтды: „мундан шэхри-Шебистан үч йүз йыллык ёлдыр. Ортада еди деря акар. Бара билмез сен. Эмма мен сени алып барайын».

Эрсе Сенубер сымругы тагрып кылып, сымруга гарап, бир сөз дийди.

Сүлейман сымругым, эй шахы—муган,
Хемише дөвлетиң беркарар болсын!
Саңа бир ниче йыл болсын бу дөвран,
Элемде пенахың бирибар болсын.

Мензилгэхиң болсын месжиди-акса,
Дөрдүленжи гөкден хазрети Иса,
Ашыклар сервери Юсуп-Зүлейха,
Олар гелип, саңа медеткэр болсын.

Хызыр-ыляс, ковус-кыяс пыгамбер.
Хызматында олар болсын мукаррер,
Эбабекир, Омар, Осману—Хайдар,—
Медеткэриң сениң чахаряр болсын.

Нигәхдарың болсын яратган женбар,
Танрының хабыбы Ахмеди—мухтар,
Ондан шыпа тапды ниче пыгамбер,
Душманларың гелип, саңа зар болсын.

Башымдан гечени мен саңа диййр мен,
Ниче йылдыр гам ёлында есир мен,
Сенубер диерлер, мен бир пакыр мен,
Тә саңа бу сөзим ыгтыбар болсын.

СЫМРУГ: „Ондаг болса, шикәр кылып, бир тагам тайяр кыл“ дийди. Сенубер дерхал шикәр кылып, тагам тайяр кылды, ики кейикни тутуп, тулум кылып, шол кейиклериң гөштини биширип, бир тулумың ичине жайлады. Бир тулумың ичине хем сув гуйды. Ондан соң ики тулумың ортасындан эргамчы баглап, сымругың аркасына атды. Шол заман сымруг ганат уруп, ёлга рована болды.

Ниче мензил ёл йөрәп, отлы—сувлы даглара етди. Ол даглардан хем перваз кылып өтди. Сенубер, сымруг өңе гараса, сув, чепе гараса, гөшт берди. Элкысса, кырк гүнден шәхри—Шебистаның гырасы гөрүнди. Гуш Сенубери шәхериң якынына алып барып: „Эй йигит, мундан чарбага барар сен, дервезесинде дөвлер ятгандыр. Олардан горкуп гачма. Ене хем ичгери гирсең, мелике[1]) тагт үстинде ятгандыр. Баш ужында капас ичинде Зеринбал[2]) дийген бир жанавар бардыр, сени гөрсе перят кылар, эмма мениң пеямымы етгерсең дем урмаз“ дийип выдаглашды. Сенубер сымруга ругсат берип бу газалы окады.

---

1) *Мелике*—Гүл манысында.

2) *Зеринбал*—сөзме-сөз терҗимеси Алтын ганат.

Мундан гитсең, сымруг гушы,
Шол гөрен мекана йүзлен!
Билмезден бурун бир киши,
Азм эдип, җөвлана йүзлен.

Көп ягшылык гөрдим сенден,
Имди рыза болгыл менден,
Перваз эдип мунча ерден,
Ошол ханымана йүзлен.

Сен барар сен ёллар ашып,
Чөлден чөлүстана гечип,
Перваз эдип, яныл бишип,
Ошол ханымана йүзлен.

Хемдемиң галды делмүрип,
Гөзлерин яша долдурып,
Чархы-пелек дек барк уруп,
Ол гөрен мекана йүзлен.

Сенубер дийр, ышкым пызун,
Тәзе болды дердим шу гүн,
Бир киши билмезден бурун,
Күлбейи—ахзана йүзлен.

ОНДАН СОҢ Сенубер сымруг гушны узадып, этегин билине уруп, ёлга рована болды. Ахыста-ахыста барар эрди. Нәгә чарбагың дервезесине дахыл болды. Гөрди ким, гүллер ачылып, гызлар ве перизатлар сейир кылып йөрер эрди, тоты, гумры ве билбил, молла торгай—хеммеси нәледе, ажап бир баг эрди. Сенубер бу багы гөрүп, көңли гөтерилип, бир газал айдар эрди.

Меҗнун болуп, гүлүстана кешт эйләп,
Өз-өзимден бир сөвдага етишдим;
Бир Лейлиниң хесретинден ган аглап,
Бакҗалы, бостанлы җая етишдим.

Паслы-земистаным дөнүпдир яза,
Бахарым, гүлшеним болупдыр тәзе,
Барчасы суртүпдир йүзине газа,
Бир гызыклы томашага етишдим.

Аклымы лал эдип, алды хыялы,
Шекерден шириндир лебиниң балы,
Хер бириниң хусны нур дек мысалы,
Ахув гөзли, шүкри-җана етишдим.

Чемен ичре ятмыш сап-сап гөзеллер,
Реңбе-реӊ ачылмыш гырмызы гүллер,
Багында сайрамыш шейда билбиллер,
Сыя зүлпи, бу шемшада етишдим.

Бириси мелекдир, бириси рызван,
Гөйә бир җеннетдир хүйр иле гылман,
Ишиги эйванлы, бакҗалы бостан,
Турпа баглы Мүсри—сапа етишдим.

Тагт үстинде ятмыш бир аҗап дилбер,
Зүлплерине дакмыш бахасыз гөвхер,
Ша Хуршыт оглы мен, адым Сенубер,
Бир аҗайып томашага етишдим.

ЭЛКЫССА, Сенубер ахыста-ахыста рована болуп, тагт янына барды. Зеринбал Сенубери гөрүп: „адамзат бар!“ дийип, бир награ урды—дөвлер җайындан гопдылар. Сенубер дерхал өзини тагтың астына салды. Перилер, гызлар хер чент агтардылар, тапмадылар. Эмма Сенубер горкуп, өз көңлине бир сөз айтды.

Гамдан гутулмадык мәхнетли башым
Гүнде йүз хиҗрана дөнди, нейләйин!
Ыкрары ёк шум пелегиң гердиши
Түкенмез сөвдага салды, нейләйин!

Билбил болуп гүлшенинде гезмедим,
Багбан болуп алма-нарын тирмедим,
Яра етип шекер лебин сормадым,
Көңлимде арманлар галды, нейләйин!

Ягшылык истейип, йөрдим хер яна,
Хемме сут ишлерим дөнди зыяна,
Бир гыя бакышлы дүрри-егана
Аклымы лал эдип алды, нейләйин!

Башыма хер заман етер севдалар,
Етишди халыма сансыз белалар,
Гөзлеримден акан ганлы дерялар
Гарк эдип җаханы алды, нейләйин!

Сенубер диерлер мениң адыма,
Чархы-пелек дегди көңүл шадыма,
Рәхм эйлемез хич ким кылан дадыма,
Ягшы гүн ямана дөнди, нейләйин!

ЭЛКЫССА, Феррух шахың гызының өзи гүллериң арасыны агтарып, сейир кылып йөрер эрди, хер каян, хер тарапа барар эрди. Сенубер ярыны гөрүп, хошвагт болуп, бир сөз айтды.

Бир пери гөрмишем шунда,
Йөрер саллана-саллана;
Бойы узын, галам гашлы,
Чешми местана-местана.

Башында бар зеррин тәҗи,
Хусны алар илден пажы,
Сөзлеридир балдан сүйҗи,
Гүл йүзли, бир хуп җанана.

Йүзинде бар дүр—халлары,
Лебинде бардыр баллары,
Ганду-набат дек тиллери
Меңзәр алма зенехдана.

Каматы хуп, гөзи местан,
Галмышам ёлында хайран,
Эйледим җаныммы гурбан
Шол тоты хошы-лисана.

Гамза билен сүзүп гөзин,
Хер тарапа ташлап өзин,
Огшадып ярымың йүзин
Гыш ачылан гүлүстана.

Неркес киби эгип башын,
Нәзлер билен чытып гашын,
Огшатдым ярың йөришин
Бир сүнбүли-дүр эфшана.

Хыналы гырмызы голлар,
Хесрет тыгы багрым даглар,
Сынасында тер мәмелер
Меңзәр алма, гүл-рейхана.

Хусныдыр җеннетиң гүли,
Мен оның шейда билбили,
Шитде гушан нәзик били
Меңзәр серви хурамана.

Башында бардыр җыгасы,
Тилинде бардыр сенасы,
Сенубер, ярың сапасы
Меңзәр тагты—Сүлеймана.

ЭЙКЫССА, «тапмасаңыз, өлдүрер мен» дийип Гүл кенизеклерине [illegible] кылды. Бир кенизек горкысындан гачып, тагт астына гирди, гөрер ким, бир адамзат ятыпдыр. Ол Сенубери тутуп. алып чыкды. Дөвлер хеләк кылгалы тебрендилер, эмма Гүл пери хеләк кыларга бермеди. Гүл Сенубери янына чагырып, ики голын бойнына салып, хош гелип сен дийип, бир варсакы айтды.

Хош гелип сен, сөвер ярым,
Гутлы болсын мекан саңа!
Дүйшимде гөрген дилдарым,
Садка болсын бу җан саңа!

Нәлер хиҗринде йыгладым,
Кесип багрымы дузладым,
Гөрүп нышаның ызладым,
Тапалмадым нышан саңа!

Сен-сен дердимиң дерманы,
Гитди көңлимиң арманы,
Ёлыңда бу ширин җаны
Мен эйләйин гурбан саңа!

Бир гүлем сениң дестиңде,
Ракып болмасын касдыңда,
Тәки өлинчәм үстиңде
Болсын ягты җахан саңа!

БУ СӨЗДЕН соң перизатлар жем болуп гелдилер. Сенубер булара томаша кылып магшукының көңлини авлап, бир варсакы айтды.

Гулүп гелмиш мениң барча гашыма,
Меңзәр мәхри дүр эфшана нигәрим;
Шемшат дейин сая салмыш башыма,
Меңзәр серви хурамана нигәрим!

Ак йүзинде гоша-гоша халы бар,
Соруп гөрсем, леблериниң балы бар,
Данышанда муң түменлик нэзи бар,
Аракланмыш дэне-дэне нигэрим!

Гөзлери желлатдыр, гамзасы апат,
Хумаюн бакышлы барча сагадат,
Гейгени гырмызы, кадды мелахат,
Меңзэр шемгы-шебистана нигэрим!

Бир пери болупдыр мен билен хемдем,
Леблеринден акар шербетли Земзем,
Хызматында мени эйледи мэхрем,
Рэхим эйлэп бу гиряна нигэрим!

Сенубериң яры гүл йүзли дилбер,
Саңа пида болсын сансыз перилер,
Ашыгың өлдүрер хыналы голлар,
Боямышлар гызыл гана нигэрим!

ЭЛКЫССА, булар бир-бирине пыяла тутуп, айыш-ашратга мешгул болдылар. Ондан соң Сенубериң гөзи Гүлиң ики зүлпине дүшүп, бу сөзи дийди.

Гүлим, сениң сыя зүлпиң
Дал гердене кемент болсын!
Берсин ашыгың мырадын,
Өзи эгленсин, бент болсын!

Сүрмели галам-гашларың,
Дүзүлмиш хүнжи дишлериң,
Келамдан ширин тавушларың
Шекер болсын, гант болсын!

Йыгылышып мәхри-малар,
Ахув гөзли Зүлейхалар,
Хызматында гелип шалар
Чархы-пелек семент болсын!

Мен болмышам саңа хемдем,
Көңлимден гитди йүз, мүң гам,
Гүл йүзинден акан шебнем
Дәне-дәне сепент болсын!

Сенубердир достың, ярың,
Гиже-гүндиз гирифдарың,
Ройы сыя ракыпларың
Өзи баглансын, бент болсын!

ЭЛКЫССА, бу ики яр бир ниче гүнлер айыш-ашратга мешгул болдылар. Бир гиже шерап ичип, мест болуп, Сенубериң ядына яр—жоралары дүшүп, бир ах урды. Ша Феррухың гызы Гүл перизат айтды: «Эй адамзат, не үчин ах тартдың, менден башга хем ярың бармы?»

Сенубер өз башындан өтгени беян кылып, бир сөз дийди.

Нәге ятып эрдим мести-местаңа,
Чешми—жадувларың ядыма дүшди;
Сәхер чагы даң шемалы өсенде
Зерефшан кәкилиң ядыма дүшди.

Хытайи бармаклар, хыналы голлар
Ханжар алып, йүрек багрымы даглар,
Сәхер сайраганда шейда билбиллер,
Шекерли леблериң ядыма дүшди.

Нэгехан гезердим гүли-гүлшенде,
Серви хурамапым гөрдим чеменде,
Гол салыбам гелдиң гүлиң ичинде,
Кадды-бакемалың ядыма дүшди.

Мен саңа ашыклык лапыны урдым,
Ниче йыл хижриңде йыглап йүгүрдим,
Айна дек жамалың шемгыны гөрдим,
Халы-хиндилериң ядыма дүшди.

Хуршыт шаның оглы, адым Сенубер,
Сен яр үчин хасса жаным мүкетдер,
Хатырымдан чыкмаз ягшы хемдемлер,
Месахып достларым ядыма дүшди.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң Гүл:

— Не мырадың болса айтгыл, оның бирле болайын, — дийди.

Сенубер:

— Эй Гүл, атам-энем, ковум-гардашларым ядыма дүшйәр. Гидер мен. Мениң билен гитсең йөргил,—дийди.

Эрсе Гүл хем гидермен болуп, перизатлары йыгышдырып, өзи Сенубер бирле тагт үстине минип, тагты девлере ве перилере гөтердип, ёла рована болдылар.

Бир ниче гүн ёл йөрәп Мәхреңниз жадыгәриң меканына етишидилер. Эрсе Сенубер йыглап башлады.

Гүл пери:

— Эй Сенубер, не үчин йыглар сен? Себәбин маңа айтгыл. Мен хем биле йыглашайын,—дийди.

Сенубер Мәхреңнизиң ягшылык кылганыны ве жеми башындан өтген ахвалларыны бир-бир беян кылып, бир сөз дийди.

Нәзли дилбер, бир сөзим бар диейин,
Чархы-пелек гөр не жепа эйледи...
Башымдан геченин беян эйләйин,
Бу пелек гердиши жепа эйледи.

Кимсеге ылахым берди дөвлети,
Кимсеге етирди дерди, мәхнети,
Саңа дийрем башдан гечен күлпети,
Кимсәниң багтыны гара эйледи.

Инини айырды ягшы агадан,
Хесрет билен өтер паны дүнйәден,
Гызлары айырды мушпык энеден,
Атаны огулдан жыда эйледи.

Биревге ичирди ләлегун шерап,
Биревниң багрыны эйледи кебап,
Ахырында кылды ханасын харап,
Хер киме бир кысмат худа эйледи.

Вамык, Узра билен, Ширину-Перхат,
Булар хем дүнйәден өтдилер нашат,
Пелегиң элинден дат йле бидат,
Хер киме бир дүрли жепа эйледи.

Лейли билен Межнун ашыкы-шейда
Оларың башына дүшди мүң сөвда,
Барчаны алдаган вепасыз дүнйә,
Хеммеси дүнйәден пена эйледи.

Хезрети Давудың оглы Сулейман,
Булкысың хижринде йыглады чендан,
Якуп оглы үчин дидеси гирян,
Юсубы Кенгандан жыда эйледи.

Ресулың сөйгили оглы Ыбрайым,
Жамалына мушдак эрдилер дайым,
Эмр эдип жаныны алды худайым,
Сөвер перзендинден жыда эйледи.

Кимсеге аллахым берер тагты-тәч,
Әлем әхли болар дестине мәтеч,
Биревни эйледи мүфлиси—галлач,
Мәхнет ичре каддын дута эйледи.

Кимсеге дерт берди, кимсеге дова,
Ничелер багтына хич тапмаз шыпа,
Биревниң эйлейип гөзин нәбина,
Голына агачдан хаса эйледи.

Ничәни эйледи васылы-дөвлет,
Бир ничеге берер йүз ренжи-мәхнет,
Бир ничеге берип айыш иле ашрет,
Ничәни ярындан җыда эйледи.

Лейли-Межнун дийрлер әлеме устат,
Җаханың гамындан болмады азат,
Нәзли дилбер, эшит: бу чархы-нашат
Бу гарып җаныма җепа эйледи.

Укыда ятырдым, дүйшимде бир гүн
Сени гөрүп, халым болды сернигун,
Ышкың этди мени мысалы Межнун,
Гөйә бир билбили—шейда эйледи.

Сениң ышкың мени кылды дивана,
Гамындан баш алып гитдим хер яна,
Чыда билмей ахыр ол ата-эне
Бәш йүз йигит маңа хемра эйледи.

Деряга гирибән ол яры-яран,
Бир ниче гүн йөрдик шат иле хандан,
Йыкылсын, юмрулсын бу ягты җахан!
Гөргил бизе ничик җепа эйледи...

Нәгехандан тартып гирдабы-хунхар,
Алты ай ичинде болды гирифдар,
Ялбарып худага йыгладык бисяр,
Гүнбе-гүн халымыз бетер эйледи.

Бир гүни жош уруп деряйы—Умман
Бир ничәни элтип, эйледи пинхан,
Месахып хемдемлер ол яры-яран
Таңры хөкүми бирле каза эйледи.

Бир тагта үстинде галдым мени—зар,
Хич кимсе болмасын мен дейин эфгар,
Кысматым шор эдип ярадан җепбар
Ягшы хемдемлерден җыда эйледи.

Үч гиҗе-гүндизде йыглап мынаҗат,
Деряның ичинден чыкдым саламат,
Ярадан кадырым эйләп анаят,
Гайта башдан җаным ата эйледи.

Бир ниче гүн болдым гайгыдан азат,
Великен нейләйин, хатырым нашат,
Пелегиң голындан дат иле бидат,
Гөргил маңа ничик җепа эйледи.

Нәгә душдим бир җадының голына,
Вагшы эйләп салды хиҗран ёлына,
Мен нейләйин пейшанамың шорына,
Гөз яшымы ганлы деря эйледи.

Вагшылар ичинде йөрдим ах уруп,
Гөзлерими ганлы яша долдурып,
Бир гүммезе етдим ниче гүн йөрүп,
Хаста көңлим горкуп тоба эйледи.

Гүммез ичре гөрдим бир турпа җенан,
Алдында делмүрип, йыгладым чендан,
Башым ере гоюп, эйледим пыган,
Рәхми гелип ол дем дога эйледи.

Окаган догасы эйледи эсер,
Суратыма гелди сураты-бешер,
Ниче нәз эйлейип бир ягшы дилбер,
Мени бу гамлардан рыха эйледи.

Тагт үстинде маңа кылды ышарат,
Бозулган көңлими кылды ымарат,
Бир ниче гүн сүрүп айыш иле ашрат,
Мениң биле зовкы-сапа эйледи.

Мәхреңңиз дийген бир җадыгәр гызы,
Ягшылык кылыбан иберди бизи,
Эгер эзхар этсем бу пинхан сөзи,
Мениң билен ахды-пинхан эйледи...

Ондан дүшдим ене хатарлы җая,
Гиҗе-гүндиз галдым ах биле вая,
Хак гирифдар эдип ол рудепая,
Башыма күлпети бина эйледи.

Дарахт шахасында башыны үздим,
Башын кесип, җәхеннемге етирдим,
Барып рудепайлар барысын гырдым,
Хесрет биле олар каза эйледи.

Ондан соң мердана билими баглап,
Бир ниче гүн йөрдим сени сораглап,
Берзеңгилер тутуп, голымы баглап,
Маңа йүз мүң дүрли җепа эйледи.

Сыдк иле япышып, эйледим ыхлас,
Пирим шахымердан эйледи халас,
Ене медет эйләп хызр иле ыляс,
Гайгыдан, күлпетден азат эйледи.

Берзенгиден гачып гирдим деряга,
Гайтадан өзими салдым севдага,
Гиже-гүндиз йыглап кадыр худага,
Гөргин, ничик кысмат бела эйледи.

Бир ниче гүн гитдим дерядан акып,
Айралык дердине багрымы якып,
Гарк этди ол деря гирдаба йыкып,
Ене мүң шуры-шер деря эйледи.

Деряның ичинде бир агач гөрдим,
Толганып агажа элим етирдим,
Барып ол агажың үстине миндим,
Хасса жаным шүкүр сена эйледи.

Гайта башдан тапдым өлүмден нежат,
Йыглайып худага кылдым мынажат,
Чүн керем эйлейип казыйыл-хажат,
Лутп эдип хажатым рова эйледи.

Үч гиже-гүндизләп йыгладым чендан,
Ол агач үстине барып минибан,
Нәгехан етишип бир гуш ховадан,
Каст эдип жаныма жепа эйледи.

Ол гушың аягын тутдым местана,
Шол дем мени алып чыкды асмана,
Мынажат эйледим кадыр рахмана,
Мелайыклар хамды—сена эйледи.

Мени ол гуш гөтерибэн гетирди,
Пе́рваз эдип эшяңага етирди,
Мениң битмез ишлерими битирди,
Бизи бу гамлардан сева эйледи.

Ол гушың адыны бу халкы-җахан,
Сымруг гуш диймишлер, эй шахы-хубан,
Кухы-Кап дагында эйлемиш мекан,
Мениң билен үлпет пена эйледи.

Сымругың хакында ягшылык кылдым,
Таяк билен аждархасын өлдүрдим,
Каст эдип душманың башыны чалдым,
Мениң билен ахды-бежа эйледи.

Гөвсини чэк эдип ганлар йыгладым,
Кесип-кесип гара багрын дузладым,
Бирин-бирин арзы-халым сөзледим,
Рэхми гелип бизге нига эйледи.

Җэхт биле ахыр мени гөтерди,
Җепа чекип дерялардан өтүрди,
Гырк гүн учуп бу мензиле етирди,
Мениң үчин җанын пида эйледи.

Көп җепалар чекип, багыңа гирдим,
Багбан болуп алма-нарыңы тирдим,
Шүкүр алла, сениң җамалың гөрдим,
Сени бизе таңры ата эйледи.

Белалардан гачып дүшдим белага,
Хер дем олар билен галдым говгага,
Гулак сал, дилберим, үшбу сөвдага,
Бизе бу кысматы худа эйледи.

Сен-сен Сенуберин вепалы ярьı,
Саңа пида болсын дүнйәнин малы!
Мугтесер эйледим үшбу дептери,
Бу дүнйә кимлере вепа эйләди...

ЭЛКЫССА, бу сөзи айтгандан соң Гүл:
— Саңа ягшылык кылган болса, оны алып гелгил, оны наумыт кылмагыл,—дийди. Сенубер:
— Сенден гайры ярым ёкдыр,—дийип бир газал айтды.

Камар йүзли, шекер сөзли дилберим,
Сенден өзге сөвер ярым ёк мениң;
Тәзе гүлүстаным махы-энверим,
Хесретиңден хич карарым ёк мениң.

Сени гөрсем хасса, көңлим болар шат,
Җаханың гамындан болар мен азат,
Эремиң багында каматы-шемшат,
Сенден гайры зүлпи тарым ёк мениң.

Нәзли дилбер, сен-сен вепалы жанан,
Йүзиңи гөрүбән галмышам хайран,
Ширин жаным болсын ёлында гурбан,
Леблериң дек шекер балым ёк мениң.

Саңа пида болсын бу ширин җаным,
Бир заман гөрмесем, артар эфганым,
Сен-сен тәҗи серим, рухы-рованым,
Сенден өзге ләлезарым ёк мениң.

Сенубериң ярьı гүл йүзли дилбер,
Саңа пида болсын хүйрлер, перилер,
Ышкында болуп мен мисли семендер,
Сенден гайры мәхрибаным ёк мениң.

ЭЛКЫССА, ондан соң җая етишдилер. Гүл перилерге буюрды:

— Мәхреңңизи алып гелиң,—дийди. Гызы алып гелдилер. Гүл билен икиси бир тагт үстинде олтурды. Сенубер буларың шаныңа бир сөз дийди.

Ики дилбер тагт үстинде олтурмыш,
Хусны меңзәр бир дөвлетли хумая;
Ики яры хак миессер эйлемиш,
Бири гүне меңзәр, бириси ая.

Бирисиниң бардыр мурассыг тәжи,
Хусны алар айдан, гүнден хыражы,
Бирисиниң әлем болмыш мәтәжи,
Сүтем эйләп мени салды җепая.

Бириси мелекдир, бириси рызван,
Хер бириниң йүзи бир махы-табан,
Бириниң каматы серви хураман,
Бири меңзәр тер ачылган рагная.

Ики дилбер бир-бирине гаш какып,
Багрым кебап эйләр, одына якып,
Сенубер буларың хуснына бакып,
Огшамышам бир билбили—шейдая.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң дөвлер тагты-багтыны гөтерип, рована болдылар. Бир ниче мензил ёл йөрәп, җоралары гарк болан Умман дәрясына етишдилер. Эрсе Сенубериң ядына яр-җоралары дүшүп, эбир нобахар киби йыглап, пелекден шикве кылып, бир сөз дийди.

Яранлар, бу гахба пелек,
Гөр ничик җепа эйледи...
Оввал эдип шады-хоррам,
Ахыры харап эйледи.

Киме берер ренҗи-мәхнет,
Башына гетирер күлпет,
Киме берер тәҗи-дөвлет,
Ичдигин шерап эйледи.

Мен каян барайын дада?
Йүрегим долупдыр дерде,
Хаста җаным якып ода,
Багрымы кебап эйледи.

Сөвдалар гечди серимден,
Карарым гитди дилимден,
Айрылып досты-ярымдан,
Дидәми сейрап эйледи.

Сенубердир ол мажера,
Башымыза салды сөвда,
Яранлар, бу паны дүнйә
Кимсәге вепа эйледи...

ЭАКЫССА, Сенубер: „Чын-Мачын юрдына не йүз билен барар мен, оввал бәш йүз йигит билен чыкып эрдим. Мен себәпли оларың хеммеси деряга гарк болдылар. Эгер шәхерге барсам, җораларымың ата-энесини гөрүп, матамым зыяда болар. Мен оларың йүзине ничик гарар мен?" дийди. Соң деряның якасына душуп, бир перизатдан атасына шу саламнаманы иберди.

Мундан барсаң шахы-Хуршыт янына,
Йитен бинышаның гелди дийгей сен;
Көйүп, яныл айралыгың одына,
Халы перишаның гелди дийгей сен.

Юсубы агасы җайга ташлады,
Якуп оглы үчин ганлар аглады,
Ылахым гайбанаң хэзир эйледи,
Хатарлы кервениң гелди дийгей сен.

Хергиз гутулмадым беладан гачып,
Ниче йыллар гездим җанымдан гечип.
Ахыры мухупбет шерабын ичип,
Гөзлери гиряның гелди дийгей сен.

Ашык болуп, сынасына даш уруп,
Первана дек ышк одына баш уруп,
Пелегиң элинден җепалар гөрүп,
Гөзлери гиряның гелди дийгей сен.

Сенубер дийр, гамлы гулың адына,
Ниче йыллар яндым ярың одына,
Бир сөзим бар, дийрем көңүл шадына:
Бир эзиз мыхманың гелди дийгей сен!

ЭЛКЫССА, перизат бу наманы алып гитди, гөз юмуп ачянча Чын-Мачын шэхрине гелди. Перизат баргэхиң ишигинде дуруп, Хуршытга тагзым берҗай кылып, наманы берди. Ша наманы алып, башдан аяк окап, көп хошвагт болуп, бир газал айтды.

Шүкүр хакың дергэхине,
Максадымыз хасыл болды;
Бизден гиден дөвлет гушы
Гайта башдан назыл болды!

Гөтерилди хиҗран шеби,
Тапылды көңүл матлабы,
Чыкды багтымың көвкеби,
Янды бары, кэмил болды.

Эшидиңлер ахы-зарым,
Гуваныңлар, досты-ярым,
Ройы сыя ракыпларым
Хесрет чекип бидил болды.

Гелиң барча дениим-душым,
Гуваның.ковмы-гардашым,
Билбил болуп көңүл гушым,
Ол гүлшене хасыл болды.

Хуршыт айдар, будыр зарым,
Ачылды багым, гүлзарым,
Шүкүр, ене бу гөзлерим
Җамалына дахыл болды.

ЭЛКЫССА, патыша сөзини айдып, җеми умаралары йыгып, лешгерлери билен ата атланды, ниче мензил ёл йөрәп, Сенубериң мәхремлери гарк болган ерине етишди, Сенубер хем шонда эрди. Сенубериң гөзинде яш, багрында даш налан—гирян болуп, олтурып эрди. Сенубер атасының алдына пешваз чыкып гелди. Хуршыт ша оглының җамалыны гөрүп, мести-бихыгтыяр болуп йыкылды. Сенубер хем ата—энесин гөрүп, өзинден гитди. Җеми халайык шазаданы гөрүп, шадыман болдылар ве икисиниң йүзине гүлап сувыны сепип, бидар кылдылар. Сенубер бир ниче заман аглашып, бег—бикелер билен гөрүшип, хал — ахвалларын сорашып, „Чын—Мачын шәхери аманмы?“ дийип ве яр—җоралары яд эдип, халайыкга гарап, бир сөз айтды.

Чын—Мачын шәхринден гелен җанларым,
Хабар бериң, бизиң җайлар аманмы?
Сулейман дөвлетлим, Исгендер тиллим,
Йүвүрт соран ханлар, беглер аманмы?

Сакының голындан бадалар ичен,
Ёв гуни мест' болуп, серинден гечен,
Мейдан ичре гылыжындан ган сачан,
Бедев атлы новжуванлар аманмы?

Хич рөвшен болмайын, өчди чырагым,
Ах урсам, айрылмаз сынамда дагым,
Эесиз галандыр багы—чарбагым,
Тер ачылан гүлүстанлар аманмы?

Мансур киби мени дара чекдилер,
Ыбрайым халыл дек нара атдылар,
Мелайык суратлы казы, муфтилер,
Эфлатун дек пуктаданлар аманмы?

Сенубер дийр, бейле болды кысматым,
Хич башымдан гитмез дерди—мәхнетим,
Чын шәхринде тәжи—тагтым, дөвлетим,—
Якутлы, гөвхерли кәнлер аманмы?

ОНДАН СОҢ Хуршыт ша шул жайда үч гиже-гүндиз той-тамаша берди. Сенубери Хуршыт ша Чын шәхерине алып гитмекчи болды. Сенубер „мен нә йүз билен велаята барайын!" дийип бир сөз айтды.

Чын—Мачын шәхрине ничик барайын,
Менде шады—хоррам көңүл болмаса;
Хемдемлер йүзине ничик гарайын,
Гүлүп сөзлемәге тилим болмаса.

Хер гүним болупдыр бир айдан бетер,
Гиже-гүндиз йыглап овкатым өтер,
Өзимиң көйгеним өзиме етер,
Кәшги маңа илден межал болмаса.

Мениң билен гиден ол яры—яран,
Барчасын гарк этди деряйы—Умман,
Бу шум пелек этди ер биле егсан,
Нейләйин өзиме өлүм болмаса.

Алладан истедим, берди гуванҗы,
Бир яр үчин болдым мунда яланчы,
Мен нәлер чекмишем мәхнети, ренжи,
Нейләйин турмага халым болмаса.

Сенубер дийр, нәлер чекдим хижранлар,
Якамы чәк эдип, кылдым пыганлар,
Чын шәхрине ничик барайын, җанлар,
Месахыбым, достым, ярым болмаса...

ШАЗАДА СЕНУБЕР көп перишан, хапа болды. Шол заман Хызыр пыгамбериң берген нышанасын чыкарып ода салды ве Хызыры ят кылып бир газал айтды.

Хызыр билен Ыляс дийген
Мерди—мерданым, гел имди!
Хакың пыгамбери болган
Нуры—иманым, гел имди!

Маңа бу мажера болды,
Мениң багтым гара болды,
Розыгәрим сыя болды,
Махы—Кенганым, гел имди.

Хакыкат шерабын ичен,
Магрыпет базарын ачан,
Дүнйәниң мәхриден гечен
Рухы—рованым, гел имди!

Сенубер йыглар бу зара,
Йүрегим болды сет пара,
Мени гоймаң интизара,
Мәхремим, жаным, гел имди!

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң хезрети Хызыр хәзир болуп: „Эй перзент, башыңа ничик иш дүшди, бизи ят кылдың?“ дийгенде Сенубер халыны беян эдип, бир гавал айтды.

Арзымы эшидиң, эзиз өвлийәлер,
Дүнйәде мен өмри, жаны нейләйин;
Герекмез дүнйәниң генжи, гөвхери,
Имди бу гүн мен бу җаны нейләйин!

Сөзлемәге хергиз кишим болмаса,
Алданмага язым, гышым болмаса,
Билбил болуп, көңүл хошым болмаса,
Тер ачылан гүлүстаны нейләйин..

Янымда бар иди бәш йүз хемдемим,
Өлдилер бир җайда барча мәхремим,
Олар үчин тәзе болды матамым,
Досты—ярсыз мен бу жаны нейләйин.

Оввала ашыклык күйине дүшдим,
Ниче йыл жыдалык одына дүшдим,
Гайта башдан бу сөвдага улашдым,
Айшы-ашрат, ханыманы нейләйин.

Сенубер дийр, бу гүн дердим гозгалды,
Җыдалык хесрети жана от салды,
Ызымда достларым делмүрип галды,
Ары—достсуз бу дөвраны нейләйин.

ЭЛКЫССА, Хызыр алайыссалам: „Эй перзент, сен дога кылгыл, мен эмин диейин. Худай тагала асан кылгай“ дийди. Эрсе Сенубер худага мынаҗат кылып, өвлийә—пыгамберден медет диләп, бир сөз дийди.

Кадыр алла, сен-сен мениң пенахым,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара;
Бир асы гулың мен, көпдир гүнәхим,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Бир адың рахмандыр, бир адың рахым,
Саңа етип болмаз, бир адың кадым,
Ярадан бирибар, гудретли таңрым,
Рәхм эйле халыма, гойма бу зара.

Хаҗатым диләр мен, эйләп мынаҗат,
Дергәхиңе гелдим, истейип неҗат,
Быхакгы ол төврат, еди семават,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Бир хаста гулың мен, ишим гедалык,
Гамың гирдабында галмышам байык,
Быхакгы—сап тутан җүмле мелайык,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Сунгындан әлемни яратган рахман,
Мени бу арада гойма сергездан,
Быхакгы—хорматы земину—асман,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Барчаны ярадан кадыры—сетдар,
Мырадымны өзиң бергил, бирибар,
Быхакгы—хорматы тахтайыл—энхар,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Гахрыңдан довзахны эйледиң берпа,
Кәпирлере оны эйледиң мә‘ва,
Быхакгы—хорматы җүмле энбия,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара,

Бир адың рахымдыр, бир адың керим,
Сеналар айдар мен тилимде дайым,
Быхакгы—хорматы Мусайы—келим,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Дөрдүленҗи гөкде хазрети Иса,
Дембе-дем мурдалар болгысы гувя,
Быхакгы—хорматы месҗидил-акса,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Кагбаның сүтүни ханнаны-меннан,
Налышымдан титрәр еди гат асман,
Быхакгы-хорматы халылыл-рахман.
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Ымматларның пушды-пенасы болган,
«Ыммат, ыммат!» дийип җаныны берген,
Быхакгы-хорматы шол пахры-җахан,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Эбабекир, Омар-әлеме сервер,
Ресулың достлары Османы-хайдар,
Быхакгы-хорматы җүмле пыгамбер,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Хасан бирле Хусайын сейииди-әлем,
Сениң дергәхиңде болды мүкеррем,
Быхакгы-хорматы Мекгеи-агзам,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Ыбрайым халылы атдылар нара,
Ол заман аташы дөнди гүлзара,
Быхакгы-хорматы Ысмайыл, Сара,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Гарыпларың акар гөзиниң яшы,
Рэхим кылып, халын сормаз бир кишн,
Быхакгы-етимлер гөзиниң яшы,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Гүнәли бенде мен, ишим пешиман,
Мени бу арада гойма сергездан,
Быхакгы-хорматы бу ягты жахан,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

Дергэхиңе йыглап гелдим мен ки зар,
Наумыт эйлейип, кылма шермысар,
Быхакгы-хорматы җүмле бишумар,
Мүшгүлим асан эт гойма бу зара.

Сенубер дийр, гулың эйлэр мынажат,
Налышымдан титрэр еди семават,
Барчаны ярадан казыйыл-хаҗат,
Мүшгүлим асан эт, гойма бу зара.

ЭЛКЫССА, сенубер бу мынажаты тамам кылды. Хазрети Хызыр бэш пенҗелерини деряга салды—ол дерйайы-хунхор мөвч ураберди. Хазрети Хызыр деряда гарк болан халклары гэмисң билен чыкарды—бэш гэми, хер гэмиде йүз йигит. Эрсе хемме халайыклар оны гөрүп шадыман болдылар. Сенубер җоралары сагсаламат гөрүп-бир газал айтды.

Шүкүр хакың дергэхиңе,
Гөр ничик перман эйледи!
Анаят эйлэп бизлере,
Гайтадан шадман эйледи!

Көр болсын ракыбың гөзи,
Меламат эйләрлер бизи,
Душманларың тагна сөзи
Йүрегими ган эйледи.

Көп даша уруп башымы,
Нәлер дөкдим гөз яшымы,
Мениң бу мүшгүл ишими
Хак өзи асан эйледи.

Гелиң, барча досты-ярым,
Ачылды багым, гүлзарым,
Ройы сыя ракыпларым
Гара багрым ган эйледи.

Сенубер дийр, будыр сөзим,
Керем эйле, бирибарым,
Мунда гелен досты-ярым,
Гайтадан шадман эйледи.

ЭЛКЫССА, бу сөзден соң Хуршыт ша: „Эй перзент, худа тагала мүшгүлиңи асан кылды. Имди Чын-Мачын шәхерине баралы“ дийди. Сенубер пикир кылып дурды. Ошол иснада Зивер чөл-беябандан хәзир болды, икиси шол ерде гужаклашып, гөрүшдилер. Зивер: „Эй вепадарым, мени ят кылмадың“ дийди.

Сенубер Гүл билен Мәхреңңизиң янына барып: „Йөриң, имди Чын-Мачын шәхерине баралың“ дийип, бир газал айтды.

Гүл йүзлери ягты ики дилберим,
Ширин тилли сөвер ярым, йөр имди;
Шемгы—шебистаным, махы-энверим,
Гүл йүзлери сыя халым, йөр имди!

Сени гөрүп дүшдим ахы-пыгана,
Җамалын гөренлер болар дивана,
Сен киби нәзенин гелмез җахана,
Тер ачылан гүлүстаным, йөр имди!

Көп җепалар чекип етдим мырада,
Дилберим, өмриңиз болсын зыяда,
Илтимас эйлейип, гелмишем дада,
Алмалы, бостанлы ярым, йөр имди!

Кемана огшамыш гашың хелалы,
Шекерден шириндир леблериң балы,
Саңа пида болсын дүнйәниң малы,
Нәзениним, зүлпи тарым, йөр имди!

Сенубер дийр, будыр ахы-пыганым,
Саңа пида болсын бу ширин җаным,
Сен-сен тәҗи—серим, рухы-рованым,
Аклы-хушым, ыгтыярым, йөр имди!

ЭЛКЫССА, бу сөзи айтгандан соң Чын шәхрине йөриш кылдылар. Бир нәче гүн ёл йөрәп Чын-Мачын шәхрине гелдилер. Гелип бир ниче гүн той-томаша кылып, дост-яранлары зовук-сапада болдылар. Сенубер барча гамлардан гутулып бир сөз дийди.

Эй яранлар, мусулманлар!
Дөвлет бизе захыр болды;
Өңки ханлару-солтанлар
Хызматымда хәзир болды.

Нәлер чекмишем кәйиши,
Акызып гөзимден яшы,
Ахыр гелип дөвлет гушы
Башым үзре чадыр болды.

Чыкды гөвхериң ахтары,
Язылды гамың депдери,
Әлемиң генжи-гөвхери
Хазынада хәзир болды.

Бирисидир тәзе гүлим,
Бириси сачы сүнбүлим,
Яры гөрүп хаста көңлим
Жамалына махыр болды.

Сенубер гелди бу дада,
Сөзи эйлеме зыяда,
Яланчы паны дүнйәде
Заманлары ахыр болды.

ЭЛКЫССА, Сенубер патыша болуп юрт сорап, Зивери везир тутуп, лешгер йыгнап непака берип, айшыашретге мешгул болдылар, мырат-максатларына етдилер. Достлар шат, душманлар мат болдылар.

Ахыр Шейдайи буларың шанына бир газал дийди.

Эй яранлар, мусулманлар
Максада етди дүнйәде!
Чекип көп чөври—жепалар,
Гам-гусса ютды дүнйәде.

Сөвер яр дийп зарын аглап,
Йүрегин гам бирлен даглап,
Чөлде вагшыдан сораглап,
Яр дердин чекди дүнйәде.

Лейли—Межнун дийрлер ашык,
Галдылар гамда улашык
Ширин хем Перхада магшук,
Гөз яшын дөкди дүнйәде.

Зүлейха Юсупга дилбер,
Тамам бойы мүшки-анбер,
Яланчыда Гүл-Сенубер
Ярына етди дүнйәде.

Шейдайи дийр, дүнйә ялан,
Ышк ёлында жепа гөрен,
Ахыр зовкы-сапа сүрен
Мү'мүнлер өтди дүнйәде.

ЭЛКЫССА, ики ашык мырадына етип, айшы-ашретге мешгул болдылар.

Хер ким оввал жепа чексе, ахырында рахат гөрер.

Соңы.

EB_1943_AKS_1023

КИТАБЫҢ ИЧИНДӘКИЛЕР

Сах.

Сөз башы 3

„Гүл—Сенубер“ дессаны 7

Суратчы *Ивченко Д.*
Техредактор *Волянская О.*
Корректор *Көрханов А.*

Өнүмчилиге берилди 26/I-43 й. Чап этмәге ругсат эдилди 15/VI-43 й.
БТДН 785. Заказ № 247. Тиражы 5000. Чап листи 2,5 Авт. листи 891. И 2545.

ТССР ХКС яныңдакы метбугат ишлери управлениесиниң Полиграфкомбинатында чап эдилди. Ашгабат шәхери, Сивинская 22.